

Facultat de Psicologia, Ciències
de l'Educació i de l'Esport **Blanquerna**

Universitat Ramon Llull

L'educació artística al servei del pensament creatiu

Consuelo Heredero Holgueras

Tutor: Valentí Feixas Sibila

Facultat de Psicologia i Ciències de l'Educació i de l'Esport Blanquerna

Universitat Ramon Llull

Barcelona, 22 de maig de 2015

Resum:

Un dels reptes actuals de l'educació és educar als infants per tal que es puguin adaptar a la societat complexa i en constant canvi en què ens trobem. En aquest aspecte el pensament creatiu té un gran protagonisme i, una de les maneres de potenciar-lo és a partir de l'educació artística ja que, més enllà del treball tècnic, permet desenvolupar aspectes cognitius totalment necessaris per a aquesta societat de canvi.

Amb aquesta recerca es pretén analitzar la importància del pensament creatiu a l'educació, així com definir com hauria de ser l'educació artística per tal de desenvolupar-lo. Per a aquesta tasca, s'ha realitzat una revisió bibliogràfica sobre el tema i s'han realitzat entrevistes semi-estructurades a diferents expertes.

Els resultats obtinguts constaten que el pensament creatiu hauria de ser un element essencial en educació, i que l'educació artística reuneix les condicions necessàries per desenvolupar-lo. Per tal que això sigui possible, haurien de ser propostes interdisciplinàries que s'originin a partir de les experiències dels propis infants, plantejaments oberts que provoquin reptes, que hi hagi un acostament a les diferents manifestacions artístiques a partir de la pròpia experiència i no de la còpia literal, generar reflexió i crítica sobre la societat. Per tant, l'educació artística ha d'anar més enllà del desenvolupament únic de la tècnica i donar més importància als aspectes cognitius que es poden desenvolupar a través de l'art.

Paraules clau: art, educació artística, pensament creatiu, creativitat, processos cognitius.

Abstract:

An ongoing challenge in education is to educate children so they can adapt themselves to the constantly changing and complex society in which we live. In this concern, creative thinking skills have a great importance, and one way to promote them is from art education because, beyond the technical work, they allow to develop cognitive aspects totally necessary nowadays.

The main aim of this research is to analyze the importance of creative thinking in education, and how art education should be in order to develop it. I address this through an examination of a literature review and semi-structured interviews to several experts on the subject.

The obtained results show that the creative thinking should be an essential and irrelevant element in education, besides, this results say that the artistic education has the main and needed conditions to develop that kind of thinking.

To make all this possible there should be interdisciplinary proposals which have the origin in the children's experiences, open-minded approaches to lead the childs to different challenges. Kids mustn't get different artistic skills and strategies and displays from copying something, but from their own experiences. It is important to generate social reflection and criticism.

Therefore, the artistic education must go beyond the mere and simple development of the thecnique, the most important things must be the cognitive aspects that can be developed trough arts.

Key words: art, art education, creative thinking, creativity, cognitive processes.

INTRODUCCIÓ

La societat del s.XXI és cada vegada més complexa i es caracteritza pels canvis constants. Davant d'això, l'educació s'ha de plantejar com ajudar els alumnes per tal que puguin adaptar-se a aquesta societat canviant.

Des d'aquesta perspectiva, creiem que el pensament creatiu hi té un paper rellevant i, per això, l'educació artística ha de ser important a l'escola per tal de poder desenvolupar-lo. "El repte d'avui consisteix a aprofitar el gran potencial que tenen les arts per a transformar l'ésser humà, l'escola i la societat" (Vallvé, 2009). I per a aquesta transformació és essencial que els individus siguin capaços d'adaptar-se als canvis, a noves maneres de fer, a la constant acceleració i complexitat de la societat del s.XXI, i per a aquesta tasca, el pensament creatiu és imprescindible.

Els diferents autors afirmen que la creativitat és una habilitat innata que tothom pot desenvolupar si es donen les condicions adequades. L'escola ha ser un ambient estimulant que propiciï el desenvolupament d'aquesta habilitat. Pel que fa a l'educació artística, volem posar de relleu la seva importància per tal d'afavorir el correcte desenvolupament dels infants. Una educació artística de qualitat no només té beneficis en el camp de l'art sinó que té aplicacions en qualsevol àmbit del coneixement.

Relacionant els conceptes d'educació artística i pensament creatiu pretenem posar de relleu la importància de valorar les dimensions cognitives que l'art permet

desenvolupar. Els processos cognitius associats a l'educació artística han estat motiu d'estudi durant el s.XX però, actualment, l'educació artística es centra més en la vessant cultural i crítica que no pas en la cognitiva.

Per abordar l'objecte d'estudi s'ha realitzat una recerca teòrica a partir de la consulta bibliogràfica i d'entrevistes a especialistes de diversos àmbits relacionats amb l'educació artística. A partir d'aquí, es pretén analitzar com es concep una educació artística de qualitat i com aquesta pot contribuir al desenvolupament del pensament creatiu.

L'educació artística no pot quedar reduïda a la manipulació de materials amb la finalitat d'obtenir un resultat concret i uniforme. A través de l'art es poden treballar molts processos cognitius que generen un pensament creatiu.

MARC TEÒRIC

Evolució del concepte de creativitat

Alsina, Díaz, Giráldez i Ibarretxe (2009) exposen que la relació entre el concepte de creativitat i art va sorgir al s.XVII i XVIII. Dins l'àmbit educatiu, va ser Fröebel al s.XIX qui es va interessar especialment pel concepte de creativitat i considerava que aquesta era una de les necessitats més importants de l'home.

En un inici el concepte de creativitat es considerava quelcom innat, una qualitat que posseïa una part reduïda de la població. Actualment, aquest concepte ha anat evolucionat fins al punt que tots els autors afirmen que la creativitat és una habilitat que tothom pot desenvolupar.

Segons Agirre (2005), R. K. Elliot planteja que la concepció tradicional de la creativitat estava vinculada al mite de la divina creació i, actualment, fa més referència a les activitats mentals de resolució de problemes. Aquesta segona concepció va adquirir rellevància després de la Segona Guerra Mundial. A partir d'aquest moment es va concebre la creativitat com "la invención de nuevas ideas y la obtención de algo a partir de ellas" (p.174), aquestes concepcions han evolucionat fins a l'actualitat, moment en què s'ha consensuat la idea que és una capacitat humana susceptible de ser estimulada.

Evolució de l'educació artística

Segons Bamford (2009), a principis del s.XX, l'educació artística als països occidentals estava molt vinculada a una visió europea de l'estètica que s'associava a un

moviment civilitzat i culte, els infants estudiaven els estils clàssics i les arts es van convertir en un sinònim de bellesa, classe i cultura.

A principis del s.XX, també cal destacar el moviment de l'Escola Nova ja que, va suposar una evolució en aquest camp. Es va deixar enrere la còpia i la repetició de models i es va passar a valorar més l'originalitat i l'expressió personal. Això va anar acompanyat del fet de considerar les produccions infantils com a produccions artístiques. En aquest moment cal destacar la figura de Lowenfeld qui va constatar que l'infant és creador per naturalesa i la funció de l'escola ha d'orientar-se a potenciar aquesta facultat natural (Agirre, 2005).

Bamford (2009) considera que un dels orígens de l'educació artística es troba en el moviment artístic infantil que va sorgir de la convergència entre els teòrics del desenvolupament infantil i l'estudi psicològic de les arts. Va ser en aquest moment, cap a la dècada dels anys '20, en què es van començar a considerar les activitats artístiques dels infants com a elements importants en el seu desenvolupament. En aquesta època destaca l'autor Frank Cizek qui considerava que l'educació artística contribuïa a desenvolupar la capacitat d'expressar sentiments i idees.

Més endavant, a aquestes idees sobre l'educació artística, s'hi van afegir psicòlegs infantils i teòrics de l'educació com V.Lowenfeld (1964), J. Dewey (1934) i J. Piaget (1954), els quals, segons Bamford (2009), "plantearon que los niños y las niñas evolucionaban a lo largo de fases creativas estables y naturales" (p.37).

Als anys '70, coincidint amb els avantatges de la psicologia de la creativitat i el descobriment de noves dimensions intel·lectuals, l'educació artística va començar a adquirir presència als sistemes educatius i un cert prestigi com a disciplina, això va ser gràcies al fet que es van tenir en compte les possibilitats d'enriquiment intel·lectual i desenvolupament de la creativitat (Agirre, 2005).

Cap a la dècada dels anys '70-'80 l'educació artística va començar a adoptar connotacions més intel·lectuals i cognitives. Un exemple d'això és el Projecte Zero fundat per Nelson Goodman el 1967 als Estats Units. Aquest projecte va ser concebut per a comprendre i millorar la qualitat de l'educació artística destacant la influència de les arts en el desenvolupament de les habilitats cognitives. En un inici, el projecte es va centrar el desenvolupament de la creativitat en l'àrea artística però més endavant es va traslladar a altres disciplines.

Més endavant, coincidint amb l'arribada de la televisió i el desenvolupament de la comunicació global, es va destacar més la vessant comunicativa i simbòlica de l'art. Herbert Read va afirmar que les arts oferien “un lenguaje de símbolos que comunican significado sin barreras, de un país a otro y de un siglo a otro” (Bamford, 2009, p.40).

A finals del s.XX, seguint amb la tendència comunicativa i simbòlica, es va donar importància a les arts com a agent cultural. Segons Bamford (2009), l'educació artística es planteja des de la vessant social i de patrimoni, com a expressió de la cultura i la societat.

Conceptes clau

Creativitat

El concepte de creativitat fa referència a la capacitat de crear, és a dir, produir quelcom nou. Segons Redón (2009), aquest concepte es concep com una habilitat que implica la transformació de problemes en resultats o productes creatius i innovadors.

Com afirma Klimenko (2008), la creativitat és una capacitat de les persones, un fenomen que pot ser generat, alimentat i reproduït a nivell social per mitjà d'ambients estimulants i favorables pel desenvolupament de les característiques i capacitats creatives de les persones. La creativitat es dona quan l'individu interactua amb l'entorn.

Pensament creatiu

S'ha volgut diferenciar el pensament creatiu del concepte de creativitat perquè es considera un pas previ al procés creatiu, és a dir, perquè es doni una situació o una persona creativa cal que prèviament l'individu tingui un tipus de pensament que afavoreixi el sorgiment de la creativitat.

En aquest pensament creatiu intervenen una sèrie de processos, segons Margaret A. Boden (Klimenko, 2008), aquests són:

- Durant el procés creatiu s'exploren una gran riquesa de dominis conceptuals.
- Domini d'una gran varietat d'heurístiques.
- Presa de consciència de les habilitats metacognitives.
- Domini del diversos tipus de representació.
- Domini dels nivells superiors de la representació analògica.

En relació amb aquests processos del pensament creatiu, Alsina, Díaz, Giráldez i Ibarretxe (2009), afegeixen algunes característiques:

- És un tipus de pensament holístic, el qual consisteix en veure la totalitat enlloc de les fragmentacions.
- Es caracteritza per ser un pensament lateral o conjunt de maneres de pensar que permeten canviar conceptes i modificar percepcions.
- Acostuma a ser un tipus de pensament divergent pel qual es desenvolupa una activitat intel·lectual que busca noves solucions i propostes alternatives.

El pensament creatiu no suposa només desenvolupar la imaginació sinó que hi intervenen altres capacitats i habilitats mentals (Klimenko, 2008).

E.W.Eisner identifica quatre formes de presentar-se el fet creatiu: l'ampliació de límits (donar un ús nou), la invenció (crear quelcom nou per mitjà de l'associació o transformació) i ruptura de límits (rebutjar una concepció acceptada per donar lloc a quelcom nou) (Agirre, 2005).

Educació artística

Segons Alsina i Giráldez (2012), l'educació artística consisteix en educar a través de l'art o emprar l'expressió artística com a mitjà per generar aprenentatges. Els principals objectius són: proporcionar als infants recursos que els permetin expressar-se, desenvolupar la seva capacitat creativa, comprendre la vida, aprendre a viure coneixent la pròpia identitat i la dels altres i respectant-les.

Per Díez (2013), perquè l'educació artística sigui realment significativa cal allunyar-se de mètodes tradicionals basats en la repetició i la realització de treballs plàstics que purament manuals. Calen propostes que siguin properes al joc, a l'experimentació i al plaer d'expressar-se.

L'educació artística parteix de l'art com a instrument fonamental pel desenvolupament de la sensibilitat, pel coneixement dels altres, pel desenvolupament de pensament abstracte, per a la formació ètica i estètica dels alumnes i, sobretot, pel desenvolupament del pensament crític i creatiu.

Bamford (2009) distingeix entre educació de l'art i educació a través de l'art, considera que la primera consisteix en transmetre als alumnes les principals pràctiques i

principis d'aquesta disciplina i, la segona, implica considerar l'art com a facilitador d'aprenentatge d'altres matèries i principis educatius més genèrics.

Relació entre pensament creatiu i educació artística

L'educació artística és una de les àrees o àmbits educatius en què es pot potenciar el pensament creatiu. Perquè l'educació artística fomenti el desenvolupament d'aquest pensament, ha de possibilitar que els infants creïn, que vagin més enllà de la repetició de models. En relació amb això, Klimenko (2008) afirma que “es perfectament possible hablar sobre una actividad psíquica creadora, que representa el principio creativo de la psiquis humana y consiste no en la reproducción o recombinación mecánica de elementos de las experiencias pasadas, sino en la genuina creación de otros diferentes, ideas o imágenes nuevas, no existentes previamente” (p.201).

Klimenko (2008) planteja un seguit de principis pedagògics que s'haurien de tenir en compte en un taller creatiu, aquests es podrien aplicar a l'educació artística:

- Desenvolupar des d'edats primerenques els procediments cognitius per relacionar-se amb l'entorn com observat, recordar, comparar, identificar components, etc., per tal de produir representacions mentals riques que es traspuïn als diferents llenguatges simbòlics.
- Fomentar l'adquisició de diversos llenguatges com una manera de codificar la informació rebuda de l'entorn.
- Desenvolupar la capacitat de variar la conducta de manera cada vegada més flexible reflexionant sobre el que s'està realitzant.
- Afavorir l'avaluació autoreflexiva per tal de construir heurístiques successives cada vegada de major nivell.
- Promoure que el sistema cognitiu passi d'un sistema passiu basat en la reproducció a un sistema actiu de generació pròpia i creativa.

Situació actual dels estudis

Actualment, els diferents estudis coincideixen en el fet de considerar la creativitat i, en conseqüència, el pensament creatiu com una habilitat de les persones que és susceptible de ser desenvolupada. És una habilitat que pot ser desenvolupada de forma transversal, el seu desenvolupament va més enllà del camp artístic (Agirre, 2005 i Alsina, Díaz, Giráldez i Ibarretxe, 2009).

Pel que fa a la creativitat, s'han intentat plantejar proves quantificables per tal de mesurar el procés creatiu i com aquest es relaciona amb els processos cognitius. Agirre (2005), explicita l'exemple de Guilford qui va voler plantejar un seguit de proves per mesurar les aptituds de *producció divergent* i *transformació* les quals, segons ell, són les que tenen més rellevància en el pensament creatiu. Davant d'això, altres autors plantegen que no es pot mesurar la creativitat a partir de tests, com diu Gardner "obtener una puntuación alta en un test de creatividad no indica que uno sea necesariamente creativo en su profesión o vocación" (citad per Agirre, 2005, p.183).

OBJECTIUS DE LA RECERCA

Amb la finalitat de donar resposta a la qüestió de com l'educació artística potencia el pensament creatiu, els objectius que es plantegen a la nostra recerca són:

- Analitzar la importància del desenvolupament del pensament creatiu.
- Analitzar com l'educació artística contribueix al desenvolupament del pensament creatiu dels infants.
- Definir com hauria de ser l'educació artística per tal de potenciar el pensament creatiu.

DISSENY

Mètode

La recerca se situa dins del paradigma humanístic-interpretatiu ja que es pretén comprendre i interpretar la realitat utilitzant una metodologia qualitativa. L'article és el resultat d'una recerca en què s'ha analitzat el tema a partir d'una revisió bibliogràfica i el contrast d'aquesta informació amb entrevistes a persones expertes en la matèria.

Participants

S'ha volgut abordar el tema des de diferents perspectives, per aquets motiu els participants són d'àmbits diversos:

Dues mestres d'educació artística d'una escola cooperativa situada a Esparreguera.	E1 i E2
Coordinadora del projecte educatiu d'un museu d'art contemporani de Barcelona.	E3

Co-directora d'una entitat educativa de Barcelona que ofereix diversos projectes educatius a partir de l'art contemporani.	E4
Mestra encarregada de l'ambient artístic d'una escola pública de Barcelona on es treballa a partir d'ambients d'aprenentatge de lliure circulació.	E5
Artista i col·laboradora amb projectes educatius artístics i formació de professorat.	E6
Professora universitària de l'àrea d'educació visual i plàstica.	E7

Instrument

L'instrument de recerca són les diferents referències bibliogràfiques juntament amb una entrevista semi-estructurada¹. L'entrevista està dividida en dos grans blocs que corresponen a les dues grans categories, un primer destinat al pensament creatiu i un segon a l'educació artística. S'ha triat aquest instrument per tal de fer una anàlisi qualitativa de la qüestió.

Procediment

Per contactar amb les participants primer s'ha contactat amb elles per tal d'explicar els objectius de l'estudi i concertar les entrevistes. En segon lloc, s'ha procedit a fer les entrevistes durant els mesos de febrer, març i abril del 2015. Les entrevistes s'han fet de forma presencial (excepte una que ha sigut via telefònica) i s'han enregistrat per tal de poder-les transcriure posteriorment². La durada prevista de l'entrevista era de 20 minuts tot i que s'ha allargat o minvat en funció de cada experta i cada situació.

Les dades s'han analitzat mitjançant un anàlisi qualitatiu per tal de fer-ne una categorització.

RESULTATS I DISCUSSIÓ

A continuació es mostren els resultats obtinguts a partir de les entrevistes a diferents experts. Els resultats es dividiran en les dues grans categories que han orientat la recerca (pensament creatiu=PC i educació artística=EA) i el desglossament d'aquestes en subcategories.

¹ Veure Annex 1

² Transcripció de les entrevistes a l'Annex 2

Categoria 1. Pensament creatiu

Importància del PC a la societat actual

Tots els experts coincideixen en què el pensament creatiu és indispensable per a la societat actual. És necessari per poder afrontar reptes, resoldre conflictes i problemes des de diferents punts de vista i prendre decisions.

- “És necessari per a la societat actual i per la de qualsevol època perquè si evolucionem és perquè hi ha grans dosis de creativitat” (E1).
- Aquest PC ha d'estar “al servei de la reflexió, del pensament crític” (E4).
- És necessari per “reinventar el món” (E6).
- “Perquè hem de preparar per l'incertesa” (E5).

Per Klimenko (2008), el s.XXI està destinat a ser el “segle de la creativitat”, ja que serà necessari trobar idees i solucions noves als problemes que es plantegen en una societat de canvis accelerats. Vallvé (2009) també fa referència a aquesta idea de reinventar el món: “les arts seran determinants en aquesta societat de canvi, en aquesta societat que s'ha de reinventar perquè els patrons, els models ja no resulten sostenibles, exportables ni eficients. Educar d'ara endavant esdevé una tasca complexa i les arts des de la seva pròpia complexitat, poden ajudar a encarar un procés que per força haurà de ser dinàmic i creatiu” (p.138).

Característiques de les persones creatives

Les diferents expertes coincideixen en les següents característiques:

- Mirada divergent.
- Ment flexible i oberta.
- Capacitat de trobar diferents maneres de respondre un únic problema.
- Capacitat de fer transferències i connexions dels aprenentatges.
- Capacitat de reinventar-se constantment.
- Capacitat d'empatitzar.
- Capacitat de generar noves idees.
- Capacitat d'adaptació.
- Ganes de conèixer, d'investigar, de fer i de viure.
- Visió transformadora del seu entorn.

Els diversos autors coincideixen amb aquestes característiques de les persones creatives, i afegeixen:

- Són persones amb una gran sensibilitat i capacitat d'observació de l'entorn (Alsina, Díaz, Giráldez i Ibarretxe, 2009 i Vallvé 2009).
- Tenen un pensament reflexiu, flexible, divergent, amb solució independent i autònoma dels problemes i habilitat d'indagació (Klimenko, 2008).
- “Senten el desig de millorar les coses. Són una mica inconformistes, perquè no es resignen a deixar les coses tal com són i busquen alternatives” (Vallvé, 2009, p.142).
- Són persones amb una autoestima alta i capacitat d'actuar, el cicle de la creativitat es tanca quan la persona és capaç de fer allò que ha pensat (Vallvé, 2012).

Els diversos autors coincideixen en què la creativitat és una capacitat present en totes les persones i sensible de ser estimulada ja que la creativitat és un tipus d'intel·ligència que implica diversos processos cognitius (Klimenko, 2008 i Rendón, 2009).

Per Manuela Romo, les primeres edats són molt importants en el desenvolupament del pensament creatiu ja que en aquestes edats sorgeixen les característiques específiques que defineixen a les persones creatives. Aquestes són: “pasión, inagotable interés, curiosidad intelectual, perseverancia y convicción” (Klimenko, 2008, p.198).

El PC només es desenvolupa a l'àrea d'EA?

Totes van coincidir en què està present en totes les àrees. La majoria van afegir que la creativitat pot estar en qualsevol activitat humana, és necessari per a qualsevol àmbit de la vida de les persones.

En relació al que afirmen les expertes, destacar a Gardner qui diu que: “la creatividad es un fenómeno multidisciplinario y polisémico, ya que invita a explorar en varias disciplinas” (Alsina, Díaz, Giráldez i Ibarretxe, 2009, p.34).

Segons els mateixos autors: “no podemos limitar el término «creativo» sólo al campo del arte, puesto que dicho término es extensible y válido para definir la labor que se realiza en otros espacios o ámbitos de la actividad humana” (Alsina, Díaz, Giráldez i Ibarretxe, 2009, p.57).

Seguint amb la mateixa línia, per a Agirre (2005): “El desarrollo de la creatividad en cualquier campo desarrolla habilidades cognitivas que, si bien sólo son eficaces en ese campo pueden inducir el empleo de otras similares en otros ámbitos de conocimiento. Muchos de los métodos habituales en la práctica productiva del arte, tienen una aplicación, si no directa sí inducida, sobre cualquier ámbito del conocimiento y de la vida” (p.200).

Es pot desenvolupar el PC amb l'EA?

Tot i que el PC pot estar present en els diferents àmbits de la vida es va voler posar èmfasi en si l'EA era adient per estimular aquest tipus de pensament.

Taula 1. Desenvolupament del PC a l'àrea d'EA

Idees claus	
És un ambient propici per desenvolupar aquest tipus de pensament ja que permet veure diferents mirades del món i connectar les diferents àrees.	E1 i E2
L'EA ho possibilita d'una manera molt fàcil.	E5 i E6
Treballar només la tècnica no contribueix al desenvolupament del PC.	E3 i E4
L'EA només genera pensament creatiu si genera capacitat crítica, reflexió, debat, mirades diferents i obrir la ment.	E3 i E7
Els conceptes d'EA i PC van sempre units, es nodreixen un de l'altre.	E7

Totes les expertes coincideixen en què l'EA és adient per desenvolupar el PC tot i que es pot traslladar a tots els àmbits. Però només es desenvolupa el PC amb una EA que va més enllà del treball tècnic.

En relació a això, Bamford (2009), afirma que: “las lagunas en la educación artística perjudicaban el desarrollo global de los niños y las niñas, especialmente a la hora de potenciar la creatividad”. Més endavant també destaca que “varios países comentaron que el desarrollo de competencias de resolución de problemas, reflexión crítica y capacidad de colaboración tenía una relación directa con la educación artística” (p.132).

Vigotsky també considera que els processos cognitius van més enllà d'una activitat manual: “el aprendizaje del arte exige un pensamiento de orden superior y, por lo tanto, la utilización de estrategias intelectuales como el análisis, la inferencia, el planteamiento y la resolución de problemas. Cuando alguien realiza una actividad artística no sólo se desarrolla una habilidad manual o un solo sentido, sino que sobre

todo se desarrolla su mente y su capacidad de discernir, imaginar, interpretar, comprender, etc” (Alsina, Díaz, Giráldez i Ibarretxe, 2009, p.74).

Es potencia el PC a les escoles?

Taula 2. El PC a les escoles

Idees claus	
No es pot generalitzar. En el seu cas sí que ho tenen en compte.	E1,E2 i E5
Depèn molt de les escoles. Hi ha projectes artístics molt potents en què sí que es té en compte el PC i d’altres en què només es treballa la tècnica.	E3,E4 i E6
Hi ha escoles que es concep la persona creativa com a artista o geni amb unes competències o habilitats específiques.	E4
Se li dóna molt poca importància.	E7
Es dóna molta més importància a la part manual que a la part creativa.	E7

Per una banda hi ha escoles en què sí que es dóna importància a aquest PC i es té en compte dins del projecte educatiu, per altra hi ha centre en què l’educació artística es redueix a treballs tècnics i manuals en què no es té en compte la creativitat com a habilitat sensible de ser treballada a l’escola.

Els autors coincideixen més en el fet que l’educació artística que es dóna a les escoles no potencia el PC ja que es basa en habilitats únicament manuals. Concretament, B. Wilson, afirma que “la realidad de la escuela en relación con las artes y la formación cultural tiene más que ver con una especie de «bricolaje», que refleja más un trabajo superficial que una auténtica progresión artística” (Bamford, 2009, p.44).

Bamford (2009), en relació a l’estudi que realitza sobre l’educació artística a les escoles d’arreu del món, constata que “muchos programas de educación artística suponen un freno para la creatividad, ya que no utilizan un conjunto de herramientas adecuado desde el punto de vista del desarrollo que permita explorar la expresión creativa. [...] Me preocupa que muchos programas de educación artística bloqueen el uso activo y creativo de la imaginación, ante la exigencia de adaptarse a una forma estandarizada de expresión artística” (p.153).

En relació a l’afirmació de l’experta 4, “la investigación sobre la creatividad sólo resultará posible con un cambio profundo en la concepción de la creatividad, consistente

en aceptar que es una facultad de todos los seres humanos, que es educable y que se produce como reflejo de la interacción con la experiencia (también la social y cultural) en la que a su vez repercute” (Agirre, 2005, p.180).

Tot i la situació que denuncien els diferents autors, a nivell teòric sí que es dóna importància al fet de tenir en compte el PC dins de les escoles ja que “la comunidad educativa al nivel nacional reconoce, desde hace tiempo, la importancia de la creatividad y la necesidad de trabajar en la implementación de políticas y estrategias concretas para su fomento” (Klimenko, 2008, p.195).

Categoria 2. Educació Artística

La segona part correspon a la segona categoria d’anàlisi, l’EA, per a aquesta tasca, s’han establert una sèrie de subcategories per definir com hauria de ser l’EA de qualitat.

Haurien de ser propostes interdisciplinars?

Totes les expertes coincideixen en què haurien de ser projectes interdisciplinars en què es relacionin les diferents àrees de coneixement.

- Es poden barrejar ciències, literatura, arts visuals, etc. Es poden utilitzar diferents llenguatges per transmetre un mateix missatge (E1 i E2).
- “L’art contemporani pot ser un punt de partida per explorar moltes àrees que tenen a veure amb totes les competències bàsiques”, “s’ha de treballar totalment transversal i l’art contemporani pot ser un punt de partida per generar aprenentatge” (E3).
- Des de la seva institució, s’ofereix una formació al professorat per tal de treballar el currículum de forma transversal a partir de l’art (E3).
- En l’art es pot “posar en joc tècnica, processos, presa de decisions i tota aquesta sèrie d’elements, [...] es transversal en poder-los aplicar a qualsevol faceta” (E4).
- “Sense dubte que es relacionin diverses àrees de coneixement” (E6 i E7)
- “No s’haurien de separar les àrees” (E7).

En relació a això, Bamford (2009) considera que “era necesario que las horas (y los horarios) ganaran en flexibilidad y que los aspectos del aprendizaje basados en las artes se relacionaran también con otros aspectos pedagógicos, como las clases de lengua, literatura, escritura o historia” (p.114).

Vallvé (2009) parla d'una educació integral que tingui en compte totes les intel·ligències. No només parla d'interrelacionar les diferents àrees sinó que, “un bon programa d'educació artística cal que abordi múltiples disciplines artístiques, que sigui interdisciplinari en l'àmbit artístic i que s'entrellaci amb tots els camps de coneixement” (p.144).

Com s'inicien les propostes?

Les expertes proposen diferents maneres d'iniciar una proposta d'educació artística:

- A partir d'un tema (una paraula, una cita d'un autor, una exposició...) a partir del qual es va construint els aprenentatge en funció dels interessos i interrogants de cada grup (E1 i E2).
- A partir de la recepció de les obres d'art. Es genera un debat a partir de les reaccions que provoca una obra d'art en els infants (E3).
- A partir de materials que es proporcionen als infants per experimentar o bé amb situacions que van succeint en el dia a dia de l'escola (E5).
- A partir de pròpia vida, de les experiències i vivències dels infants, a partir de la seva curiositat i les seves ganes de saber. Qualsevol cosa pot ser creativa en funció de com s'enfoqui (E6 i E7).
- A partir de les pròpies experiències dels infants és una manera de desenvolupar la ment, s'hauria de començar a treballar des de les primeres edats (E7).

Totes tenen en comú partir de les experiències dels infants, com viuen ells el procés artístic i com l'utilitzen per expressar les seves pròpies idees, opinions i vivències.

Haurien de ser propostes obertes o tancades?

El total de la mostra ha respòs que haurien de ser propostes obertes tot i que hi ha alguns matissos quant a les respostes.

Taula 3. Propostes obertes o tancades

Respostes	
“Esperar només un únic resultat [...] mata la creativitat perquè és el que tu esperes. No dones peu a què pot sorgir”.	E1 i E2
“És el propi participant que a partir del que ofereixes que construeix el seu propi discurs, reflexiona i pren decisions sobre la seva pròpia experiència, sobre els seus entorns i significats”.	E4

Han de ser obertes perquè a partir de l'experimentació lliure els infants poden anar molt més enllà del que t'has proposat.	E5
“Obertes en la mesura que sigui possible”.	E6
Una proposta tancada també es pot convertir en creativa si es dóna llibertat. És interessant introduir “normes de joc” les quals generen PC pel fet d'haver-se d'adaptar i buscar solucions.	E7

Defensen que les propostes siguin obertes per tal de donar múltiples opcions, anar per diferents camins en funció del moment i les característiques de cada infant. L'experta 7, considera que també podrien ser propostes tancades sempre i quan es plantegi un repte que impliqui haver de buscar solucions, però sempre donant llibertat a l'hora de resoldre'ls.

Relació amb les obres d'art

Les respostes s'han dividit en si estan d'acord o no en mostrar obres d'art als infants.

Taula 4. Relació amb les obres d'art

Sí que s'han de mostrar obres d'art als infants	
La relació amb els artistes i obres d'art “és el que surti”.	E1 i E2
Relació amb les obres d'art a partir de com rep la persona l'obra d'art.	E3
No s'han de copiar directament les obres dels artistes perquè aquests han fet tot un recorregut i un procés fins arribar al producte final. Sovint l'art no s'entén i el que es fa a les escoles és treballar a la manera d'un artista, imitar què fa aquest artista, sense tenir en compte tot el procés que l'ha portat a aquest resultat.	E3, E4 i E7
Enlloc d'imitar el treball dels artistes “l'educació artística ha de passar per entendre aquests codis. [...] No són tant les codis de lectura d'una obra determinada com entendre com treballa i com funciona el procés”.	E3
Cal parlar d'artistes ressonants enlloc d'artistes referents, si es parla d'artistes referents “t'has de fixar en el que fa per arribar a assolir allò”, en canvi, amb els artistes ressonants “et mostro resultats però el que m'interessa és què ressona en tu d'això que t'estic ensenyant, com ho interpretes, quines coses a partir d'aquí et suggereix. Com ho treballa i com ho incorpores dins d'una	E4

manera de fer pròpia”.	
L’ experiència directa, no mitjançant reproduccions o mitjans digitals, hauria de ser inaudita.	E6
Sí que s’han de proporcionar models de referència perquè si es demana treballar artísticament cal donar tot tipus de manifestacions artístiques.	E6
Els infants han de veure què han fet altres persones artísticament però preguntant-los: “aquell senyor ha fet això, l’altre ha fet això, i tu què fas?”. Els referents es poden donar al final de la proposta per tal de mostrar als infants com ells han seguit un procés de la mateixa manera que els artistes també realitzen un procés artístic perquè “han arribat de vegades a camins similars o poden associar-ho”.	E7
No s’han de mostrar obres d’art als infants	
No s’han de donar referents ni d’artistes ni per part dels adults. Si es donen referents d’artistes l’únic que fan és copiar. Els adults han de donar els mínims models possibles per tal que els infants no estiguin condicionats per cap referent.	E5

La majoria d’expertes coincideixen en què sí que cal mostrar als infants obres d’artistes però no per realitzar una còpia literal del que ha fet aquell autor/a. Només en un cas, es considera que no s’ha de donar cap tipus de model als infants per tal que no tinguin cap influència prèvia en la seva manera de fer. Tot i així, totes les expertes coincideixen en què la importància de mostrar obres artístiques resideix en com reben els infants aquestes obres, que els facin reflexionar i no fer una còpia literal.

En relació a això, per a Alsina, Díaz, Giráldez i Ibarretxe (2009), “el papel del profesorado es el de concienciar al alumnado de las innumerables posibilidades que tiene «entender» el arte, no para convertirse en un sujeto docto y especialista en un movimiento o ámbito, sino para ser un pensador crítico capaz de desarrollar las competencias necesarias y construir un argumento en torno al concepto de arte en sí mismo, de modo que así no tenga como único recurso las pobres expresiones «me gusta» o «no me gusta»”. L’experta 3 també va remarcar que calia anar més enllà del “m’agrada o no m’agrada” i entendre per què l’artista fa allò i què transmet amb la seva obra.

Segons Vecchi (2013), en relació al que diuen les expertes 4 i 7, “nuestra mente es un caleidoscopio que puede producir cosas nuevas. Probablemente es un

caleidoscopio rico de experiencias que hemos vivido en profundidad. No son sólo informaciones superficiales. Son recomposiciones que se combinan de forma novedosa” (p.184).

L’experta 3 parla d’entendre els codis, es pot fer un símil d’això amb el que proposa Vallvé (2012), per qui la relació amb els artistes i obres d’art hauria de servir per entendre quin és el “joc de l’artista”, entendre’l i treballar a partir d’aquí.

Contacte amb els artistes

Pel que fa al contacte directe amb artistes, una manera d’acostar els artistes a l’aula és a partir de projectes d’artistes en residència en els quals els infants visiten el taller d’un artista o bé l’artista treballa directament a l’escola. Així, els infants poden viure en directe el procés creatiu dels artistes (E3, E4 i E5). Paral·lelament, l’experta 7, considera que sí que és interessant la relació directa dels infants i artistes però que sense aquest tipus d’experiències també es pot generar PC.

Bamford (2009) també aposta per l’acostament dels artistes a l’aula: “la participación de profesionales creativos de forma puntual y poco implicada no se traducirá en cambios significativos en la oferta formativa de un centro educativo. Una colaboración de calidad debería durar un mínimo de dos años” (p.108).

Alsina, Díaz, Giráldez i Ibarretxe (2009) parlen de la cooperació entre diferents agents implicats: “la educación artística tendría un desarrollo cooperativo entre artistas, profesores, coordinadores, investigadores y los propios estudiantes” (p.68).

Resultat o procés?

Totes les expertes coincideixen en què és més important el procés que el resultat i que és en aquest procés on es genera el PC. Tot i així, segons les respostes de les expertes, s’ha volgut dividir la informació en tres grans blocs per tal de matissar més l’equilibri entre procés i resultat.

Taula 5. Resultat o procés

No cal resultat	
No s’hauria d’haver un resultat concret ja que “l’interès s’ha de centrar en el procés”.	E6
Valorar més el procés que el resultat permet revaloritzar l’error, aspecte que s’acostuma a penalitzar a les escoles.	E5

De vegades no arribar al resultat esperat fa que els infants no donin importància al procés.	E7
Es dóna importància al resultat	
És important valorar el procés perquè és on es dóna el procés creatiu “quan ets conscient del procés ets autocrític, ets conscient de les preses de decisions que has anat prenent per arribar a aquell producte final”, s’ha de donar importància al fet de finalitzar una obra però sempre donant prioritat a la consciència del procés.	E3
S’ha de tenir en compte el resultat sempre i quan “la validesa dels resultats obtinguts no és planificada amb anterioritat”.	E4
S’ha de donar importància al resultat tot i que el resultat no sempre és el reflex del procés.	E7
És important el procés perquè és en aquest moment en què s’està donant el procés creatiu tot i que sempre s’ha de tenir present “què busquem?, cap a on vaig? Què vull dir?” per tal de seguir avançant en aquest procés.	E7
Resultat al servei del procés	
És més important el procés i que aquest s’ha de dignificar a partir de la seva mostra. El resultat ha d’estar al servei d’explicar i mostrar aquest procés als altres.	E1 i E2

Per Vallvé (2009), l’educació artística “ha de generar algun tipus d’actuació, acció o obra. Ha de produir un nou resultat artístic que reverteixi i el faci visible, fruit d’una recerca feta a través de les arts” (p.145). L’autor creu que és important socialitzar les descobertes ja que entén el procés artístic des de la vessant comunicativa i cal que sempre es comuniqui alguna cosa. Això podria estar en relació amb el que consideren les expertes 1 i 2 per les quals el resultat està al servei del procés.

L’experta 7, posa èmfasi en què si no s’arriba al resultat esperat es pot devaluar la importància del procés, això està en relació amb E.W.Eisner (2004), qui diu que: “Los resultados no siempre son los que se desean, sino los que realmente se han dado como resultado de la intervención. Si la evaluación sólo se centra en los resultados deseados, es probable que pase por alto otros resultados que no se han previsto” (p.97).

Klimenko (2008) també destaca la importància del procés: “El producto contiene el resultado de un proceso, el proceso nace en las capacidades y características de una persona, y la manifestación y desarrollo de estos últimos depende de las particularidades

del ambiente en el cual está sumergida la persona” (p.196). Igual que algunes de les expertes, defensa que en el procés entren en joc les característiques i experiències personals de cada persona.

Formació del professorat

Les expertes van destacar la manca de formació per part del professorat en educació artística (E3, E4 i E6). Les escoles que tenen projectes d'educació artística diferents són aquelles en què els especialistes venen de la formació de Belles Arts (E3). “La plàstica ha quedat relegada a mestres que tenen més predisposició a fer-la i no a especialistes” (E4). “La Universitat ha de fer molta feina. [...] Hi ha mancances i és una qüestió de què no s'entén prou bé i que té una importància molt més enllà de la que se li dóna”, sembla que l'àrea no és important ja que al no haver-hi especialista “sembla que tothom la pugui fer” (E6).

En aquesta mateixa línia, Bamford (2009), afirma que: “Muchos profesores generalistas tienen la sensación de que si no saben dibujar, tampoco pueden enseñar materias artísticas. Y con la sensación de que no pueden enseñar determinadas competencias, en el terreno artístico se dedican a explorar con diferentes materiales, o bien con un mismo material de diferentes formas. [...] Replantear la formación del profesorado constituye una auténtica prioridad, especialmente en lo relativo a la formación que reciben los profesores generalistas y a los requisitos mínimos establecidos para los profesores especializados en disciplinas artísticas” (p.88).

Alsina, Díaz, Giráldez i Ibarretxe (2009), també defensen que l'educació artística ha de ser realitzada per expertes: “los currículos artísticos deberían ser implantados por profesores u otras personas con un conocimiento profundo de cómo hay que pensar en un medio artístico” (p.68).

*Educació artística per a què tots els infants siguin artistes?*³

Totes les expertes van coincidir en què l'educació artística no ha de servir per a què els infants siguin artistes sinó que:

- “Cal que tinguin incorporat el llenguatge artístic com una eina més que hi és present a la vida” ja que l'escola ha “d'oferir el màxim de recursos a nivells de llenguatges per poder resoldre situacions de la vida quotidiana” (E2).

³ Aquesta pregunta es formulava a partir de l'afirmació “Arte para todos, no para que todo el mundo se convierta en artista, sino para que nadie sea su esclavo” (Vecchi, 2013, p.165).

- “L’art i la creativitat estan lligats a la idea de ser crítics amb el teu present, amb el teu entorn i tenir aquesta capacitat de transformar-lo, saber que hi ha alternatives” (E4).
- “Tothom pot ser artista a la seva manera” ja que s’ha de tenir una visió creativa de la vida (E5).
- “No tothom es converteix en artista però és un llenguatge que allibera i que ajuda a tothom a expressar-se” (E6).
- El que es pretén és que els seus alumnes siguin persones que gaudeixin i siguin felices ja que creu que “si ets capaç de crear, ets capaç de buscar-te el camí, seràs més feliç” (E7).

En relació a això, Vallvé (2009) considera que “cal una educació ètica i estètica, una educació que ajudi a fer créixer persones completes i per a això l’art és fonamental perquè ens permet conciliar matèria i sensació, pensament i emoció, i sentiment i acció” (p.144).

CONCLUSIONS

En relació a la importància del desenvolupament del PC, es pot establir que aquest tipus de pensament és bàsic per al desenvolupament de qualsevol societat. Mitjançant el desenvolupament del PC els infants tindran una mirada divergent, estaran oberts a múltiples punts de vista, tindran capacitat d’adaptació, voluntat de transformar el seu entorn, seran capaços de generar noves idees... Totes elles qualitats necessàries per tal d’adaptar-se i evolucionar constantment.

Referent a com l’EA contribueix al desenvolupament del PC dels infants, s’ha pogut establir que a partir de l’EA sí és possible potenciar el PC dels infants però només si aquesta esdevé de qualitat. Tanmateix, el PC no es troba únicament en EA sinó que es pot aplicar a tots els àmbits de la vida humana. Tot i així, l’EA esdevé una àrea molt adient per al seu desenvolupament. A partir del desenvolupament del PC en EA es poden fer transferències a tots els elements que intervenen en la vida d’una persona.

Pel que fa a com hauria de ser l’EA per tal de potenciar el PC es pot constatar que:

- Haurien de ser propostes interdisciplinars que incloguin diverses àrees de coneixement així com múltiples disciplines artístiques.
- L’inici de les propostes hauria de ser a partir de les experiències dels propis infants, el dia a dia a l’escola i com reben aquests les manifestacions artístiques.

- Les propostes haurien de ser obertes i que plantegessin reptes.
- L'EA ha de generar reflexió i crítica sobre la societat.
- La relació amb les obres d'art hauria de ser a partir del què provoquen als infants.
- Copiar literalment les obres dels artistes no genera PC.
- És interessant el contacte directe amb els artistes tot i que es pot donar el PC sense aquesta relació directa.
- Sempre ha de prevaldre el procés per sobre del resultat. Tot i així, també s'ha de tenir en compte el resultat sempre i quan es valori més el procés seguit fins arribar a aquest resultat.
- Cal que el professorat tingui formació específica en qüestions artístiques.

L'EA no ha de tenir com a objectiu que els infants esdevinguin artistes en un futur però, sí que s'han d'aprofitar els beneficis d'aquesta per contribuir en el desenvolupament integral dels infants. I dins d'aquesta EA, el PC ha de tenir un paper rellevant partint de la premissa que la creativitat és una habilitat innata susceptible de ser estimulada sempre que es donin les condicions necessàries.

Per tant, podem concloure afirmant que cal donar una gran importància a l'educació artística ja que permet englobar els continguts de les diferents àrees i, a la vegada, esdevé una gran oportunitat pel desenvolupament del PC tant necessari per re-inventar la societat present i futura. L'EA hauria de tenir un paper important dins de les escoles apostant pels beneficis cognitius i d'expressió que aquesta pot generar i deixant enrere els tallers de manualitats estancs en què només es desenvolupen habilitats tècniques.

Pel que fa a les limitacions de la recerca, una de les dificultats ha sigut el fet de trobar un nombre elevat de centres escolars amb projectes artístics en què es potenciï el PC.

Per a futures recerques seria interessant fer un estudi de camp sobre com es planteja l'educació artística en diferents escoles, utilitzant diferents instruments d'observació. D'aquesta manera es podria entrar molt més en contacte amb la realitat.

També seria interessant poder analitzar les diferents etapes educatives de forma individual, per tal de definir com hauria de ser l'educació artística a cada etapa concreta.

REFERÈNCIES

- Agirre, I. (2005). *Teorías y prácticas en educación artística*. Barcelona: Octaedro-EUB.
- Alsina, P.; Díaz, M.; (2009). Giráldez, A. i Ibarretxe, G. *10 ideas clave. El aprendizaje creativo*. Barcelona: Graó.
- Alsina, P. i Giráldez, A. (2012). *La competencia cultural y artística*. Barcelona: Graó.
- Bamford, A. (2009). *El factor ¡Wuuu!. El papel de las artes en educación. Un estudio internacional sobre el impacto de las artes en educación*. Barcelona: Octaedro.
- Diéz Navarro, M.C. (2013). *10 ideas clave de la educación infantil*. Barcelona: Graó.
- Eisner, E.W. (2004). *El arte y la creación de la mente*. Barcelona: Paidós.
- Klimenko, O. (2008). La creatividad como un desafío para la educación del siglo XXI. *Educación y educadores*, 11, 2.
- Marchesi, A. (2010). Educación artística, cultura y ciudadanía. *Eufonía*, 50.
- Rendón, M. A. (2009). Creatividad y cerebro: bases neurológicas de la creatividad. *Aula*, 15.
- Sánchez, G. (2010). Educación estética y educación artística. Reflexiones para una enseñanza creativa. *Aula*, 16.
- Vallvé, Ll. (2009). *Art, creativitat i educació*. Barcelona: Fundació Joan Maragall.
Recuperat de: <http://www.fundaciojoanmaragall.org/questions/wp-content/uploads/2013/09/Art-creativitat-i-educaci%C3%B3.Llu%C3%ADs-Vallv%C3%A9-i-Cordom%C3%AD.pdf>
- Vallvé, LL. (2012). *Conferència "l'art a l'escola"*. Barcelona: servei d'audiovisuals de la Universitat Autònoma de Barcelona. Recuperat de: <http://serveis.uab.cat/canalce/content/lart-lescola>
- Vecchi, V. (2013). *Arte y creatividad en Regio Emilia. El papel de los talleres y sus posibilidades en educación infantil*. Madrid: Morata.

ANNEXOS

ANNEX 1

Guió per l'entrevista semi-estructurada

Categoria 1. Pensament creatiu (PC)

- És important la creativitat per a la societat actual?
- Què és per a tu una persona creativa?
- Què és per a tu el pensament creatiu?

Pensament creatiu a les escoles

- Quina importància té la creativitat a les escoles? Creus que és l'adequat?
- Com es pot desenvolupar el pensament creatiu a l'escola? S'ha de fer en unes àrees específiques?

Pensament creatiu i educació artística

- Com l'EA pot contribuir al desenvolupament del PC?

Categoria 2. Educació artística (EA)

- Com seria una EA de qualitat?
- Com les propostes d'EA contribueixen a desenvolupar el PC?
 - o Com s'inicia una proposta d'EA?
 - o Haurien de ser propostes obertes o tancades?
 - o S'haurien de fer propostes interdisciplinars? Per què? Creus que això potencia el desenvolupament del PC?
 - o Creus que és important el contacte amb produccions artístiques locals?
 - o Ha d'haver un resultat concret?
 - o És més important el procés o el resultat?
 - o És important plantejar reptes? Per què?
 - o Quina relació han de tenir amb els artistes o obres d'art? S'han de copiar els models existents?
- *Arte para todos, no para que todo el mundo se convierta en artista, sino para que nadie sea su esclavo* (Vecchi, 2013, p.165).

ANNEX 2

Entrevista *Expertes 1 i 2*

Entrevista realitzada a la sala de mestres d'una escola cooperativa d'Esparreguera. Hi intervenen l'entrevistadora (C) i les dues mestres entrevistades (E1 i E2).

C: Bona tarda, jo sóc estudiant d'Educació Infantil. Volia fer una entrevista amb vosaltres perquè estic fent el Treball de Fi de Grau i el faig sobre "l'Educació artística i el pensament creatiu". Vaig buscar escoles referents i ens havien parlat de la vostra escola a la universitat. L'objectiu de l'entrevista és tenir més informació a nivell més pràctic sobre el meu tema.

La meua pregunta de recerca és: com hauria de ser l'educació artística per potenciar el pensament creatiu. Perquè el que intento defensar en el meu treball és que s'ha de fer plàstica però que no només ha de ser manipulatiu sinó que hi ha un treball molt més cognitiu i de reflexió que és molt interessant. I de vegades hi ha escoles que no ho tenen tant en compte.

L'entrevista serà una part més de pensament creatiu i l'altra d'educació artística.

C: Creieu que és important la creativitat per a la societat actual? És necessària? Quina funció creieu que té?

E2: Home és necessària per la societat actual i per la de qualsevol època perquè si evolucionem és perquè hi ha grans dosis de creativitat que et porten a voler i poder veure des d'altre punts de vista als habituals qualsevol situació de la vida. I des de situacions en les que et trobes habitualment a d'altres més complexes que ja comporten la resolució d'algun problema important. Si no hi ha una gran dosi de creativitat estàs molt limitat per afrontar aquell repte o dificultat, et quedes sense armes.

E1: Han de ser mirades diferents, només una mirada totalment divergent a la que estem acostumats pot trobar una cosa diferent que ens ajudi a avançar. Si sempre mirem en la mateixa línia i ens fem el mateix tipus de preguntes trobarem el mateix tipus de respostes i veurem sempre les mateixes coses. Però quan és divergent, totalment diferent a la que tu t'esperes a la que et pots imaginar és quan pot sortir una cosa totalment diferent a les expectatives normal o quotidianes.

E1: és que ja d'entrada, no és que la desvinculem, és que no volem veure la creativitat lligada a l'educació. És que la creativitat és un ingredient bàsic a la vida de qualsevol

persona per qualsevol situació de vida, no només davant d'una experiència artística. En tots moments la creativitat és una de les eines que has de tenir a l'abast.

C: La creativitat només es potencia a l'àrea d'educació artística?

E2: Per descomptat que no.

E1: En qualsevol situació.

C: Per vosaltres, com definiríeu una persona creativa? Quines característiques té a grans trets?

E1: Ment oberta (...) Rica.

E2: Ser capaç de tenir mirades diverses. De no quedar-te amb aquest camí principal sinó tenir un gran angular que et permeti veure angles molt diferents al que habitualment, per comoditat, o per acomodar-te estem fent servir. Aquest ja seria el gran tret. I després aquella persona que el que ha anat aprenent, els recursos que ha anat adquirint en algunes determinades situacions, quan és capaç de fer-ne una transferència a una altra situació que no té res a veure amb aquella on s'havia produït però que veus la conveniència de "mira, això que m'ha funcionat en aquesta situació, ara estic en una línia totalment diferent però veig que també puc utilitzar recursos d'aquells".

E1: I també la persona que pot anar connectant moltes coses, que li passen al voltant, de diferents àmbits, que les pot anar connectant per després fer-ne un traspàs a un altre nivell. En un llenguatge determinat després, expressar allò o treure una conclusió o treure una visió crítica o no, fer traspàsos a partir de connexions que va fent de tot allò que li passa al seu voltant, o que veu o que va observant. Sigui el que sigui. Potser des de notícies, des d'anar a veure exposicions, des de la vida quotidiana, de coses que després les va connectant i passen per la seva visió i després en treu el seu punt de vista o la seva visió personal.

C: La informació que he trobat diu que la persona creativa fa connexions entre les coses. En una conferència de Lluís Vallvé parla de la part personal, que ho veus, ho processes, t'ho fas teu i ho transmetes.

Com definiríeu llavors el pensament creatiu?

N: La creativitat sorgeix d'aquest pensament creatiu.

C: Creieu que en general, a les escoles es dóna importància a aquesta creativitat? Es valora?

E2: Home no es pot generalitzar.

N: És molt difícil.

E2: Podem parlar del que coneixem aquí a l'escola.

D'entrada sí que dius, home una escola que per exemple el sistema de treball és seguir un llibre de text, ja d'entrada està limitant moltíssim aquesta divergència que diem. Perquè saps que cada dia agafaran aquella pàgina de llibre i tots llegiran el mateix, i tant serà un nen d'Esparreguera, com un nen de Lleida, com un nen d'Amposta. I dius, en aquell moment segur que hi ha mil coses al seu voltant que poden interessar-lo molt més que el que en aquell llibre digui. Ja d'entrada pensem que això és una limitació important, el fet que una escola aposti per treballar amb llibre de text o no. No vol dir que perquè treballin amb llibre de text allà hagi d'haver assegurada aquesta creativitat.

E1: Esperar només un únic resultat, un únic tipus de resultat, o ja plantejar una cosa pensant en un resultat final, també mata la creativitat perquè és el que tu esperes. No dones peu a què pot sorgir.

E2: Si només hi ha un tipus de proposta. Si aquesta proposta només ve de part del mestre, si aquesta proposta només és de resposta única o no.

E1: Va una mica lligat al tema de la creativitat. Plantejaments oberts perquè hi hagin múltiples possibilitats.

C: És d'una àrea específica?

Creieu que amb l'educació artística es pot contribuir a desenvolupar la creativitat? Ja sé que hem parlat que és d'altres àrees però creieu que l'àrea d'educació artística és potent en aquest aspecte, és important?

E2: Sí, perquè a més a més, en el cas d'aquí a l'escola, és com un motor des de l'educació artística es van nodrint també els projectes de classe, moltes vegades es parteix d'alguna manifestació artística per començar a indagar algun tema. O, al contrari, potser estan buscant o estan intentant descobrir sobre qualsevol cosa i la mirada d'un artista (no parlem només d'un pintor sinó que podem parlar d'un arquitecte, un músic, un ballarí, qualsevol manifestació artística, d'entrada com que ja està treballada des de la creativitat segur que aporta una mirada creativa a aquell tema. I

si penses que els artistes són persones que també estan visquent la vida com nosaltres i, per tant, ens l'estan com digerint, ens la mostren sota el seu prisma del seu llenguatge artístic. Per tant, si a l'hora de saber d'algun tema no ens limitem només a una informació escrita que puguem trobar o, un diari, o un testimoni, sinó que també mirem com un artista ens està parlant d'allò, estarem afavorint també aquest.

E1: és que el llenguatge artístic té la possibilitat tant des d'una altra àrea poder ajudar a explicar com a llenguatge per exemple un procés de matemàtiques, com mostrar-ho als altres, doncs el llenguatge artístic et pot ajudar. O des de qualsevol altre àrea, d'un aspecte més social, més històric. Pot ajudar a com mostrar-ho. Però també pot ser com deia l'A, que si es treballa a partir d'un artista doncs aquell artista ens ajuda a connectar amb altres. Hi ha diferents circuits, és un llenguatge que pot circular molt bé en tots sentits.

E2: En els nostres projectes és cert que l'educació artística agafa aquest rol.

E1: Potser en aquell projecte no és a partir d'un artista que estiguin treballant o que hagin fet un treball d'escultura però si que necessiten el volum per mostrar. O utilitzem el llenguatge artístic per mostrar tot allò, de quina manera? És el retorn. El llenguatge artístic pot servir per expressar aquella idea que té a veure amb altres temes que no són l'art.

C: Vaig veure un vídeo vostre on explicàveu un projecte que havíeu fet sobre l'Oteiza i es veia aquesta relació, connectava molt tot.

E2: Després si vols et podem ensenyar perquè.

[busquen llibres per ensenyar]

Aquest any el punt de partida de tota l'escola es deia "freqüències" i el punt de partida de tota l'escola, perquè és un projecte que el treballem des de dos anys fins a 16, el motor que ens va posar a treballar va ser la visita a una exposició. Al Centre d'Arts Santa Mònica hi havia una exposició de l'Eugènia Balcells, que és una artista que treballa a partir de la llum, tota l'escola vam passar per tota l'exposició. I a partir d'aquí no sabíem què més passaria. Vam posar aquest primer estímul l'equip de mestres i a partir d'aquí, anant copsant què és el que a cada grup de nens havia atrapat de la visita a l'exposició, es van anar desenvolupant els diferents projectes. (ensenya el llibre).

C: El llibre és de tota l'escola?

E1 i E2: Sí.

E1: Cada curs.

E2: Cada any tenim una publicació on es fa una síntesi del que ha anat passant ne tots els projectes de cada classe.

E1: D'aquí tres setmanes compaginarem el llibre d'aquest any.

C: Quina feinada!

E2: Dons això era el moment de passar per la exposició. Llavors hi va haver des d'intentar entendre físicament què passava amb el color de llum, les barreges que les tenim molt clares amb el pigment i que quan barrejàvem colors amb llum veiem que funcionava diferent. Les ombres.

E1: Des del laboratori també feien experiments on el color hi era. També van fer un experiment amb flames, depenent de amb què ho barrejaven sortien d'un color o altre. No recordo molt bé però sé que amb el color de la flama, per exemple amb pirotècnia també tenen a veure amb coses de la llum.

C: I aquí fan ciències... fan de tot.

E2: Clar, per exemple aquí era un treball més d'identitat. Perquè en aquets cas era pels nens d'infantil i cadascú s'identificava amb un dels colors de l'espectre de la llum. I llavors era un treball molt creatiu, anaven vestits totalment blancs i els projectàvem a cadascú el color que havia triat, s'imaginava què seria d'aquell color. Una mica de treball d'identitat.

Això era un collage amb materials que portaven de diferents colors.

E1: Dibuixar amb la llum va ser una altra proposta.

E2: Aquí per exemple, els de tres anys, el que més els havia cridat l'atenció de l'exposició era unes barres. Aquest espectre era dels elements químics, dels colors que projectaven, i era així amb barres i llavors ells volien aprendre a fer ratlles rectes, i això va ser el que els va portar de cap.

E1: Va ser molt bo perquè feien les ratlles rectes amb fang, les posaven i deien... ara ja no són rectes. Amb això anaven observant moltes coses amb diferents materials, línies rectes que venien de diferents vies.

E2: Aquestes ratlles rectes eren per exemple els seves mesures. Tot un treball de coneixement i van voler representar les seves alçades.

Ara seria molt complex d'explicar.

E1: Van fer com un autoretrat.

E2: Aquí per exemple, a partir del llibre "te mando este rojo cadmio", és una correspondència entre John Berger i John Christie que s'envien un color, se l'envien físicament però també s'envien una descripció d'aquest color, literàriament. Llavors vam estar-nos llegint amb els nens alguna d'aquestes cartes i mirant-nos el que s'enviaven i de seguida van dir que ells també volien fer una correspondència d'aquest tipus. Que buscarien els colors que a ells més els interessarien i llavors que se'ls volien enviar. De manera que primer van fer com unes llibretes de camp on anaven buscant els colors, anotant-se on l'havien trobat, després ja va ser quan els van fer decidir-se per un color i van elaborar la visualització d'aquest color i a més a més un escrit sobre el color

E1: Bueno, és clar, feien una carta acompanyada. Pensaven aquesta carta com la volien realment fer visual, perquè no fos només escrita. Era una mica que es connectes, que quedessin fusionades les paraules amb les imatges que era el que era difícil.

C: Quin curs això?

E1 i E2: Això eren els de 4t de Primària

E2: I nosaltres vam dir-los que aquestes cartes les enviaríem però ells no sabien a qui les enviaríem però que rebrien alguna resposta. Llavors vam enviar una carta a cadascun dels mestres de l'escola. I a més a més vam enviar una al John Christie, al John Berger, a l'Eugènia Balcells i a l'Eulàlia Bosc que és qui havia fet, és la que ens va connectar amb l'Eugènia i amb ells. I llavors, és clar, a casa seva van començar a rebre cartes contestant-los.

E1: Primers ells no sabien de qui rebrien cartes, i quan les rebien els feia molta il·lusió. Que després ells pel seu compte encara molts van continuar.

C: A si, s'envien encara?

E2: No ara ja no, però no es va acabar en dir

N: És que ara ja fa anys, aquí feien 4t de Primària.

E2: Vol dir que aquí, hi va haver tot un treball òptic de la percepció del color, de me'n recordo que va venir un pare que era òptic i els va explicar el funcionament de la vista, com percebíem els colors. En paral·lel a aquest treball més artístic en què hi havia la part més literària i la part més visual, també hi havia un treball més científic.

E1: I no anava també de les obres? No, no era això.

E2: Sí és que en un altre moment també vam fer...

E1: Sí oi? És que vam fer tantes coses.

E2: Bueno és que ara seria molt extens.

C: Si no no, no patiu, és molt interessant.

E1: Ens permetia treballar des del punt de vista de la física, de la química, d'això no? Òpticament com percebem el color. Matemàticament també hi havia treball.

C: Clar, ho relacioneu amb tot no? Per exemple també ho relacioneu amb música per exemple, amb el que vagi sorgint.

(Miren el llibre)

E1: Veus això devia ser lo del laboratori, que van estar fent proves (21.11)

E2: Les ombres, també hi va haver un treball d'ombres.

Doncs això, cada any es fa el recull en un llibre. Tu devies veure un treball que era d'Oteiza.

C: Ara ja ve la part de l'entrevista sobre educació artística més concretament, que m'heu explicar moltes coses però, llavors vosaltres com iniciu les propostes, o per part dels nens o per part vostre, vosaltres també feu propostes.

E1: El tema, el tema general el decidim els mestres, per exemple aquest any estem al voltant de l'incertesa, de l'interrogant, del desconegut, d'allò que no sabem. Això ho vam decidir els mestres. Després, el que va passant a les classes, om que són normalment propostes molt obertes, que donen molt de sí i que nosaltres també les mirem d'enfocar d'una manera molt oberta, si que des de cada classe o cada grup de nens decideix cap a on vol anar, va descobrint cap a on vol anar.

C: I feu normalment un tema per curs.

E2: sí, això sí, el que passa és que el tema és també una excusa. Un motor, perquè tinguem un punt d'arrencada. I també perquè ens vehiculi a tots plegats que sapiguem que hem partit d'un mateix lloc, però després el que va passant no té res a veure a cap de les classes. Després passem per l'escala aquí de Primària i et podem explicar el que hi ha, que és el que hem fet durant el primer trimestre i et faràs més a la idea.

C: Sí, és que a la universitat ens diuen moltes coses però sempre ens falta com concretar-ho a l'escola.

I per exemple, la relació amb els artistes o obres d'art com ho feu? Per exemple busqueu sempre artistes locals.

E1 i E2: És el que surti.

E1: Per exemple Oteiza, amb ell no podíem contactar. Però llavors el treball segueix sent obert i a més a més no queda tancat en l'artista en sí. Sinó que a partir de les seves idees, de com pensa, això ens obre. Per exemple l'any passat amb Pau Casals, és ben bé a partir de les seves paraules que dóna pistes de com era ell i la seva mirada cap a fora.

E2: L'any passat vam partir de Pau Casals, però d'una frase concreta d'ell. Que deia que "cada infant és únic i irrepetible", doncs venia a dir que cadascú tenia un talent que era innat, que no tenia cap mèrit tenir-lo però que el que sí que calia era treballar per aconseguir posar aquest talent, aquesta habilitat especial que tenim cadascú al servei de la humanitat.

E1: Ell ho veia com una obligació que tenim, és un regal que ens ve donat i amb això has de treballar i esforçar-te al màxim.

E2: Doncs va ser aquesta frase de Pau Casals la que va despertar coses molt diferents però a tots els cursos de l'escola.

E1: Va arribar a les famílies, a les classes, tots els nens i les famílies. Perquè les famílies és també una altra part important que també intentem que estiguin també connectades amb el que es va vivint. Perquè ells també puguin dir "home mira, potser nosaltres des de casa, podem aportar això, o nosaltres coneixem a no sé qui que podria venir".

C: Esteu oberts...

E1: Sí, és una escola oberta a què puguin estar aquí i participant al màxim.

E2: És clar, per exemple, l'any passat amb Pau Casals. Uns nens d'infantil amb tot el tema de què ella havia ajudat als refugiats que estaven a França arrel de la guerra civil, van estar investigant sobre les guerres. Eren nens de 4 anys només però era aquest el tema que els havia motivat. I llavors el que vam veure és que expressar-lo a nivell verbal era molt complex per a uns nens de 4 anys, però la vivència que ells tenien del que volia dir haver de marxar de casa, haver de començar a viure en un altre lloc on no tens res, com t'ajuden... Això sí que ho havien pogut anar copsant molt. I llavors vam demanar a un pare d'una nena de la classe que és ballarí que ens ajudés a expressar-ho a través del cos i del moviment, de la dansa. La plasmació de tot al que havien arribat aquests nens al voltant de la guerra va ser a partir del llenguatge de la dansa. Mercès a aquesta col·laboració d'aquest pare que va venir i va estar amb nosaltres treballant amb els nens. O els avis que puguin venir, o és iguals pares que ne qualsevol altre aspecte poden venir a explicar-nos perquè són experts en qualsevol de les coses que tenim entre mans.

C: I llavors vosaltres creieu que és important que hi hagi un resultat? Creieu que sempre hi ha d'haver un resultat, és important que hi sigui o...?

E2: Nosaltres creiem en el procés.

E1: En el procés, això per descomptat. Però sí que ca dignificar-ho, no a partir d'un resultat sinó significar-ho a l'hora de presentar-ho de qualsevol manera, sinó amb tot l'amor que es pugui trobar.

E2: el que es podria entendre com a resultat en un altre context, aquí a l'escola és intentar les parts més importants d'aquest procés que hem seguit com les mostrem. Ho sigui, tot el que fem, també una art filosòfica de l'escola és dir tot allò que nosaltres anem coneixent, anem sabent, també tenim el deure de compartir-ho i de retornar-ho als altres. I ajudar a enriquir el que sabem tots. Llavors, com ho fem per explicar, per mostrar aquestes troballes nostres a la resta de la comunitat de l'escola.

C: Per comunicar, perquè en el fons l'art és per comunicar.

E1: L'escala és l'espai que ens ajuda explicar què ha anat passant, tots aquests processos estan d'alguna manera a les classes i a l'escala. I els nens mateixos són els que intenten, o fan l'esforç d'explicar aquest procés per exemple als altres companys de l'escola. Normalment després de Sant Jordi tots els nens fan una volta per tota l'escola i els mateixos nens es van tornant i van explicant, tant els de la ESO van explicant als

més petits, vol dir que de vegades s'han de posar a l'alçada i mirar el vocabulari perquè entenguin allò que han fet, com els més petits als més grans també han de fer l'esforç d'explicar-ho. El que tenen penjat ha de ser visual, que els ajudi a explicar-ho i a més a més això que dèiem, digne.

E2: És que ara t'ha parlat de Sant Jordi, però és que hi ha un punt culminant de l'escola que és la Jornada de portes obertes. En fem dues, una per Nadal, als volts de Nadal, que mostrem tot el que ha passat fins a aquell moment. Des de començar el curs, i l'altre punt és pel volts de Sant Jordi que fem l'altre jornada de portes obertes i que el que ara veuràs aquí ja no hi serà. Passarà potser a formar part de les parets de dins de les classes. O en els espais comuns hi haurà aquesta representació dels processos que han anat sorgint des de gener fins a Sant Jordi. I és el moment en què compartim amb tota la comunitat, amb els pares, resta de famílies. I es fan visites, venen altres mestres, venen gent de la Universitat. És un moment d'expansió, de dir tota aquesta recerca la visibilitzem i l'expliquem.

E1: He dit a les parets però de vegades són altres espais, perquè de vegades són petites instal·lacions, que conviden a qui ve a participar-hi, que porten una petita provocació a entrar-hi dins. O potser també són vídeos, no tot està penjat a les parets sinó que potser són coses en què has d'entrar en un espai.

E2: Cada vegada més hi ha més material en vídeo.

E1: I els espais cada vegada utilitzem més instal·lacions.

E2: Clar, un treball que s'acaba mostrant en una dansa, aquesta dansa l'has de tenir enregistrada i s'ha de poder veure en vídeo. No tot està a les parets.

E1: O coses més de dramatització que llavors està més en format de vídeo. Potser hi ha algunes fotografies, els vídeos, escrits. Es van combinant els diferents llenguatges perquè és important que en aquestes explicacions també intentem que els diferents llenguatges hi siguin.

C: Clar, que no sigui per exemple només una imatge i text.

E1: Exacte, quan més ric, millor.

C: I la última pregunta, educació artística per a que tots els infants siguin artistes?

E2: No.

E1: Home, no! Els infants no han de ser artistes, han de ser el que ells vulguin a la vida, però si que tinguin incorporat el llenguatge artístic com una eina més que hi és present a la vida. I que tant el puguin valorar per la vida, per a ells, per gaudir-lo també per ells i per aquesta mirada creativa que dèiem. Cadascú ha de saber trobar-se a ell mateix, saber quin és el seu talent, anar-lo descobrint, créixer i anar-se sabent observar el suficient per saber-se trobar el millor d'ell, de cadascú i llavors anar-ho treballant i anar cap allà. A la vida si no tens un objectiu, una il·lusió, un somni cap a un lloc, és difícil tirar endavant, però si tu et vas coneixent i vas dient, ostres, aquest és el meu camí, llavors tot és més ple, més autèntic. I lluites molt més.

Quant més saps de tu més raons trobes per tirar endavant.

E2: I que a més a més si hi ha una part important de llenguatge dins de l'educació artística normalment el que es fa a l'escola és potenciar més aviat el llenguatge verbal. Però no tothom tenim les mateixes habilitats o per la manera de ser ens serveix de la mateixa manera aquest llenguatge verbal. Doncs quants més ventalls de codis, de llenguatges diferents puguis tenir al teu abast, més fàcil serà que trobis canals i vies de comunicació tant per allò que tu vols trobar a fora com el que tu vols dir. I pensem que a l'escola un dels objectius és aquest, oferir el màxim de recursos a nivells de llenguatges per poder resoldre situacions a la vida quotidiana.

E1: I que aquests llenguatges estiguin molt connectats amb la vida de fora amb tot el que està passant i llavors poder-hi treballar.

C: Doncs, fins aquí ja estan les preguntes. Moltíssimes gràcies, ha estat molt interessant!

Entrevista a *Experta 3*

Entrevista realitzada a una sala de reunions d'un museu d'art contemporani de Barcelona. Hi intervenen la coordinadora del projecte educatiu (E3), dues alumnes de la Universitat Autònoma de Barcelona (N1 i N2) i l'entrevistadora (C).

C: Per què creus que és important la creativitat en la societat actual?

E3: Això és una pregunta bastant personal,

C: Sisi, però com ho veieu a nivell de museu.

E3: Des del departament d'educació sempre hem tingut la creença de què l'art contemporani a part de treballar-se des del contingut pròpiament de discurs

contemporani que l'art contemporani pot ser un punt de partida per explorar moltes àrees que tenen a veure amb totes les competències bàsiques que es treballen en els currículums educatius. Aleshores, per exemple, nosaltres creiem que desglossat en els currículums que per ajudar a créixer a un alumne i fer-lo un bon ciutadà del món, que és com ho defineix el currículum, l'has d'ajudar a afrontar problemes i a resoldre conflictes de manera creativa. És a dir, que tu per posar-te davant del món i per formar part d'aquesta societat d'una manera equilibrada, l'interessant és siguis creatiu en això, en la resolució de conflictes i en afrontar-te amb l'altre i amb el ser capaç de prendre decisions. Si tu ets creatiu, tindràs eines per afrontar tot això. Això en realitat, no només construeix coneixement a nivell d'art contemporani pròpiament dit sinó que ajuda, contribueix a què siguis creatiu davant del món.

(entren les altres noies)

E3: tornem a les preguntes comunes i bàsiques que crec que n'hi ha moltíssimes, si voleu aneu preguntant per algun dels guions i anem resolent les preguntes que puguin ser de punts comuns.

Jo sóc la coordinadora d'educació, això vol dir que tot l'equip d'atenció de sales del museu el portem des d'Educació MACBA pe`ro no només fem educació escolar sinó que també treballem amb tots els públics que entren pel museu, formació al professorat, etc.

C: Hi ha una part del meu guió que es centra més en educació artística així que si voleu ens centrem més en aquesta part.

Una de les preguntes que em plantejo és quins elements hauria de tenir una educació artística de qualitat, què hauria d'incloure.

E3: Això crec que és un dels punts que defineix el nostre projecte Expressart.

Nosaltres som molt rigorosos amb la transmissió de continguts. Per exemple, quan treballem amb nens de 2 i 3 anys però no ens limitem a parlar de forma, de color, sinó que tot el discurs que donem intentem que sigui el més proper al discurs de l'artista o a la metodologia emprada per l'artista, o el procés creatiu de l'artista adaptant sempre el contingut a les edats i a la capacitat d'abstracció de cada persona. Però això ho dic, perquè per mi, una educació artística de qualitat no ha de perdre mai de vista el rigor amb el contingut. Nosaltres defensem sempre que si en una visita guiada un nen de 3 anys no coneix una paraula, hem d'aprofitar la visita al museu per ensenyar-li aquesta

paraula. I per tant, transformar la visita al museu en una hora de classe més. Potser un nen no coneix la paraula escultura, els nens comencen parlant de volum, quan són petits i en un moment determinat els introdueixen la paraula escultura, que de vegades és a segon de Primària. Però què passa si ve un nen de P5 a la sala i hi ha una escultura? Doncs simplement li ensenyem la paraula. Però no pel fet que sigui un nen de 3 anys deixem d'explicar què és una escultura. Per mi això és un dels eixos que vertebrin tota la nostra filosofia com a Educació MaCBA, i és mai perdre de vista el rigor en la transmissió dels continguts. Ens passa el mateix amb el públic adult que és el primer cop que llegeix art contemporani. Perquè aquella persona que prové del camp, o potser és una infermera que és el primer cop que ve al MACBa però ha vingut a seguir una visita guiada, no l'hem de tractar com una inexperta, ho és, però aprofitarem la visita per explicar-li tot allò que puguem. No perquè no en tingui ni idea d'art contemporani deixarem d'explicar-li coses. Convertirem la visita en un espai perquè aquesta persona vagi entrant en coneixement, i per nosaltres això és l'educació artística de qualitat. Ser capaços de parlar de llenguatge contemporani, ser capaços de baixar el discurs a tots els nivells i de crec també debat, de no imposar una única opinió sinó treballar sempre des d'un discurs bidireccional on tu expliques però el públic també respon. Per nosaltres és molt important, i amb el públic escolar ho fem moltíssim, generar un discurs a partir de preguntes, de debat, si algú ens diu alguna cosa que no està bé no li direm "no està bé", simplement li direm "per què penses això?". Llavors, això ho fem treballant molt la recepció amb l'obra d'art. Per què ens agrada o no ens agrada l'art contemporani? Moltes vegades perquè no l'entnem. Però no l'entnem no vol dir que sigui una "merda", "això és una xorrada", "per què és una xorrada?", "no ho sé", "és clar que no ho saps, si no l'entens!". Comencem per entendre l'art contemporani. Treballem molt en base a debatre, discutir, comentar, parlar, respectar opinions que no són la mateixa que la teva. Treballem moltíssim amb ensenyar respecte cap a l'altre, des del respecte cap a l'altre arribarem al respecte cap a l'art contemporani. Això és un procés complex que sempre és lent, ha de ser lent.

No sé si coneixeu la caixa Expressart però és un dels nostres projectes estrella.

N1: Teniu materials didàctics? Com els feu i qui els fa?

E3: El departament d'educació som 4 persones: 1 responsable, 2 coordinadores i una tècnica d'atenció als públics. Aquestes són les 4 persones contractades pel museu per portar el Departament d'Educació dins del MACBA. Les 4 persones venim de

licenciatures d'història de l'art i una ve de Belles Arts. En el nostre moment no hi havia màsters en pedagogia forts i ho hem après de la pràctica laboral, és a dir, de vegades ens pregunten si tenim formació en pedagogies o en educació. D'una banda hem anat aprenent amb l'experiència i treballem de la mà del consorci d'educació de Barcelona i tenim moltíssim contacte amb això. Ens hem estudiat tots els currículums escolars i coneixem les competències bàsiques que s'estan treballant a l'aula. Sabem com funcionen els instituts i les escoles i en aquest sentit sempre estem pròxims a les pedagogies i a l'educació dins l'aula. Però no tenim aquest perfil com a MACBA. Llavors, a part d'aquestes 4 persones treballem habitualment amb col·laboradors externs, freelances, una de les col·laboradores habituals és Marta Berrocal, la creadora del projecte Expressart. La Marta Berrocal és una col·laboradora habitual des de fa molts anys, abans i tot que existís el Departament d'Educació que va néixer el 2007. El MACBa s'inaugura el 1995 i el Departament d'Educació es crea el 2007. Això vol dir que durant bastants anys va existir un tractament amb el públic escolar i es feien visites però estava tot externalitzat amb una empresa externa que és CiutArt. Seguim treballant amb CiutArt però com que hi ha una part de la feina que s'ha internalitzat, els continguts els treballem completament des de dins del museu. En aquest sentit hi ha hagut una millora qualitativa perquè estem molt més a prop dels comissaris, estem en contacte amb tots els departaments del museu i hi ha un seguit de persones vetllant perquè l'educació dins del MACBa sigui una realitat. Aleshores, la Marta Berrocal és una de les col·laboradores externes que ens ha fet el projecte Expressart i que a més a més és la persona que fabrica i proposa el disseny dels recursos pedagògics que utilitzem a les sales quan fem visites guiades. Les nostres visites no són visites més un taller gran, sinó que durant la visita fem petites micro-accions davant d'algunes obres utilitzant material. Això fa molts anys que ho tenim estudiat, ens funciona molt bé, perquè un discurs d'una hora no s'aguanta bé i, en canvi, si vas explicant i van manipulant o van fent petits tallers in situ (potser són tallers de 5 minuts). En algunes obres expliquem, en algunes obres fem taller davant de l'obra, etc.

També, un dels col·laboradors externs habituals és Jordi Ferreiro.

(ensenya un material) Això ens ho ha fet la Marta Berrocal. IA`xo és una imitació en petit de Tàpies. Tàpies és un pintor matèric, que treballa barrejant pintura amb sorra, pols de marbre... Llavors quan estàs allà explicant no s'entén si no ho poden tocar, si no s'entén que la pintura ja no és plana sinó que és rugosa i que té una textura. Llavors hem

creat aquestes plantilles fetes seguint el procés que fa Tàpies perquè els alumnes s'ho puguin tocar mentre expliquem com treballa Tàpies. Aquest tipus de material el fabrica la Marta Berrocal.

L'altre habitual és el Jordi Ferreiro que ens ha ajudat a dissenyar algunes propostes per Secundària i Batxillerat. Treballa molt amb el so.

La Marta Berrocal, sobretot pel seu perfil, és la nostra col·laboradora habitual per infantil i primària perquè té un perfil de pedagoga, formadora de professorat, llicenciada en Belles Arts. En canvi, el Jordi Ferreiro és llicenciat en Disseny i a més a més és artista. El trobareu fent d'artista educador que és una nova especialitat que està sortint des de fa poc. El Jordi Ferreiro bàsicament ens ha dissenyat alguns materials que tenen a veure amb so perquè ell treballa molt amb so, amb audioguies. Llavors, algunes de les propostes per Primària i Batxillerat tenen com a part final de la visita guiada una acció col·lectiva que ve marcada per unes indicacions que et dona una audioguia. Aquest material ens l'ha fet el Jordi Ferreiro. Quins són aquests materials? Ho trobareu al web, trobareu el Projecte "hibridacions, art i arquitectura", també tenim un projecte que es diu "l'hemisferi dret" que aquest també l'ha dissenyat el Jordi Ferreiro i després ell ve a fer les visites performatives entorn a la col·lecció del museu. Per què ens les fa ell i no un educador o un guia de sales normal? Perquè és una visita performativa i necessitàvem un artista que treballés amb la performance per substituir al guia en aquest cas.

El Jordi Ferreiro també el tenim programant tot el disseny del MACBa en família.

A part d'ell, com a col·laboradors temporals, sempre que hem necessitat puntualment la col·laboració d'algú en alguns projecte hem contractat a gent que és freelance perquè puntualment ens doni un cop de mà. Sobretot anem a buscar professionals. Per exemple, un col·laborador puntual és el David Armengol que és un comissari. El David Armengol ens interessava que com a comissari ens ajudés a conceptualitzar algun projecte educatiu. Quan aquests puntuals entren en joc és perquè ens interessa la seva professionalitat.

A part, jo contemplo que com a Departament d'Educació també en formen part tot l'equip d'atenció a sales que venen subcontractats per CiutArt. És a dir, el MACBa té 4 persones contractades que treballem en una empresa de serveis que és CiutArt i aquesta empresa de serveis ens subvenciona 9 guies amb els que fem un treball diari, constant.

És a dir, si que estan contractats per una empresa externa, però el tracte diari és amb les coordinadores d'educació. Ho dic perquè de vegades sembla que aquestes empreses de serveis sembla que estiguin totalment desvinculades de les institucions, en el nostre cas tenim un perfil una mica diferent a la resta d'institucions perquè ells diàriament reballen amb l'equip d'Educació del Macba i nosaltres els formem cada dia.

N1: I la formació dels d'atenció a sales?

E3: és una mica el mateix perfil, humanitats, història de l'art, belles arts. Això és un tema que novament ens hem plantejat molt, què preferim gent que vingui de Magisteri, de pedagogies o gent que vingui de continguts? I necessitem gent molt forta en continguts perquè a les universitats pràcticament no es dóna contemporani i necessites tenir un *bag* molt fort en què ha sigut la història de l'art per poder defensar l'art contemporani. Per suplantar aquesta part de magisteri que no tenen els formem Cada any, durant el mes de setembre que encara no tenim escoles dediquem hores i hores a donar recursos pedagògics, com fer visites guiades... Les visites guiades no s'aprenen, es fan, et lances a fer visites guiades i n'aprens. És aprendre a tractar els públics i això no hi ha cap fórmula. Però la nostra opció ha sigut comptar amb un equip de contingut fort, ho necessitem perquè el nivell discursiu és fort.

N1: Dins de l'organigrama on està el Departament d'Educació?

E3: Educació estem dins d'un programa més gran que es diu "programes públics" que té a veure amb tota l'atenció als públics. I evidentment depenem de l'àrea de continguts tot i que també de l'àrea de continguts. Estem dins de l'àrea de programes públics i de l'àrea de continguts però també coincidim constantment amb l'àrea de comunicació perquè nosaltres treballem per comunicar. El departament de comunicació comunica però nosaltres hem de fer un ràpor de com rebem aquests públics també.

L'estructura del museu és totalment jeràrquica a nivell d'organigrama. Hi ha un director i un gerent a la cúpula, a sota teniu un equip de directors que són dos directors d'investigació, la directora de producció, una directora de recursos humans, a sota els caps, a sota els responsables, a sota els coordinadors i tècnics i a sota administratius.

N1: però els departaments estan de manera horitzontal? No hi ha un departament que sobresurti?

E3: La veritat és que a nivell d'organigrama interactuem tots per força perquè tots treballem perquè inaugurem una expo. Per exemple el 18 de març hi ha una expo, i per

fer-la necessites arquitectura, audiovisuals, publicacions, educació... Es fan equips de treball per a cada expo. Tots constantment estem interactuant. Forçosament ha de ser transversal tot i que cadascú te la seva part de feina, pel muntatge d'una exposició entrem en joc tots.

N1: Hi ha becats o de pràctiques? Teniu voluntaris?

E3: Normalment no els busquem però si venen

C: I es poden fer pràctiques d'educació?

E3: Sí, podeu sol·licitar-ho i nosaltres rebem la petició. No hem dit mai que no a no ser que aquell any ja tinguéssim dos becaris perquè com a molt agafem dos. Un treballa amb una coordinadora i l'altre amb l'altre coordinadora.

Normalment el que fem amb els becaris és aprofitar el *bag* amb què ve cada becari i normalment el que fem és posar-los en un projecte que s'adigui realment a allò que realment a tu t'interessa. Per exemple, l'any passat venia una noia que havia fet escenografia a l'Institut del teatre i la vam posar vinculada a un projecte que teníem amb una escola perquè aquella escola volia repensar tots els espais físics de l'escola, repensar com exposaven els treballs de l'escola i vaig pensar que era perfecte una escenògrafa.

Després vam tenir unes italianes, a Itàlia tota l'educació artística és molt potent i treballen moltíssim l'educació museística i elles venien sent molt fortes en aquest terreny. Els vaig demanar que estiguessin 15 dies seguint totes les visites guiades que oferíem i que mirassin els aspectes a millorar en relació amb les visites d'Infantil i Primària. Van fer una sèrie de suggerències diens "us falten recursos tàctils" i ens van suggerir una sèrie de coses que hem acabat aplicant. És a dir, per nosaltres un becari sempre és una persona més, que és un professional que ve amb una expertesa.

Ho sigui que sí, agafem gent en pràctiques, becaris, però voluntariat no.

N1: Participa en la narració de textos que s'adrecen al públic?

E3: Quan fas a una expo sempre hi ha un full de sala però no els escrivim nosaltres, això ho fa el departament de publicacions i els textos estan escrits pels comissaris. I com a molt hi intervé el Departament de comunicació.

Els textos d'educació sí que estan escrits per nosaltres.

N1: I amb altres institucions?

E3: Sí.

N1: Quin tipus d'activitats realitzeu? Bé, ja ens ho has anat explicant, expos...

E3: tot, jornades, seminaris, tallers, workshops, formació pel professorat, cursos...

N1: Feu préstec de material?

E3: Les caixes d'Expressart les deixem en préstec. Coneixeu els CRP?

Totes: Sí.

Doncs a cada Centre de Recursos Pedagògics hi ha una caixa Expressart. Aleshores ells gestionen amb les escoles de la zona el préstec d'aquesta caixa, ho hem delegat a ells. El que passa és que portem un control exhaustiu dels préstecs que fan anualment. Ho fem amb un programa que tenen tots els centres de recursos i així a final d'any tenim un ràpor de totes les escoles que han utilitzat la caixa. Això és important, perquè per exemple sempre ens hem trobat una xifra descompensada entre la gent que demana en préstec la caixa i la gent que finalment després d'haver utilitzat la caixa ve a fer la visita al museu. Això mai és igual perquè la gent que viu a Barcelona li és molt fàcil venir, però la gent que viu a Lleida o la gent que viu a Ampostà per venir a Barcelona gairebé ha de muntar unes colònies.

N2: i què hi ha a dins de la caixa?

E3: Són uns objectes els quals tots tenen relació amb obres del museu. Mireu-vos el tutorial on-line perquè ho explica tot. Hi ha objectes i cubs.

N1: I els materials de la caixa van canviant?

E3: De moment la primera caixa era diferent a aquesta. Vam començar el 2007 i vam estar una sèrie d'anys amb una sèrie d'objectes, quan va entrar un nou director vam tornar a revisar totes les obres que havíem seleccionat i va dir "això ho vendré", "això no ho tornaré a exposar mai més"... i allà vam dir "hem de fer un canvi" i vam fer una petita variació perquè el programa d'aquell director deia que hi havia obres que no les exposaria mai. Les vam treure de la caixa i vam posar-ne de noves. Ara portem 4 anys amb aquesta caixa, ens està funcionant bé i ara estem començant a pensar un altre cop en canviar. Però canviar vol dir que has d'enviar un camió a recollir les 100 caixes que tenim per tota Catalunya, portar-les aquí i canviar totes les peces. Llavors això és una

inversió per això ho fem cada 4 anys. El primer ens va enganxar amb canvi de direcció i per això ho vam fer en 1 any i mig, però normalment ho fem cada 4 anys. El material de sales si que el canviem cada vegada.

N1: Van relacionant la caixa amb el museu, i penso “si van canviant les exposicions...”

E3: Clar, el problema és que la col·lecció permanent del Macba no és permanent. Tenim un fons de més de 5.000 obres i cada any durant 8 mesos hi ha una col·lecció. Després de 8 mesos tanquem i tornem a obrir amb una nova col·lecció on es fa una nova selecció de peces. Clar, ara no sé que hi haurà l'any que ve exposat a sales, però jo ja haig de començar a redactar el fulletó de programa educatiu de l'any que ve. Necessitàvem un projecte que no ens lligués a coses que no sabíem. El que vam acordar amb el director va ser, de les 5.000 obres en triarem 35 que posarem en una caixa i tu ens has de garantir que cada any d'aquestes 35 mínim n'exposes 5 o 6, que cada any poden ser diferents, però de totes aquestes heu de tenir el compromís d'exposar-nos 6 obres perquè els nens que vinguin al museu almenys vegin 6 obres d'aquestes. Aquest és un pacte que es compleix. I a part com que la col·lecció canvia cada any, el material de sales també canvia cada any, ho sigui que cada any produïm un material que ens durarà 8 mesos. I després de 8 mesos el guardem al magatzem i tornem a obrir una col·lecció nova i tornem a crear un material nou. Però clar, no és un material que viatgi fora del museu, és un material per cobrir les visites del museu.

N1: I lo del públic? Feu enquestes d'opinió?

E3: tots els grups, els que venen amb visita concertada, siguin d'escolars o adults o el que siguin. A tots els passem una enquesta de valoració després de la visita. Quan hi ha una queixa ens posem en contacte per veure què és el que no ha agradat i així anem millorant els programes respecte les opinions.

N2: Els continguts que es treballen. Com que últimament està molt de moda la innovació didàctica, de creativitat... fins a quin punt aquesta funció didàctica es treballa dins de les propostes?

E3: De fet totalment. Una de les coses que per exemple vam fer l'any passat és que ens vam posar a llegir tots els currículums, vam mirar les competències bàsiques d'Infantil i Primària i ens vam llegir tots els currículums, i quan dic tots vull dir matemàtiques i educació física inclòs. Tots els currículums des de 1er d'ESO fins a 2on de Batxillerat per mirar de quina manera podíem oferir com a MACBa i com a museu d'art

contemporani maneres d'innovar dins del currículum, és a dir, de ser creatius dins del currículum. Una manera que tenim de treballar això no és tant amb les visites com amb els profes. A la oferta de professorat veureu els workshops als quals els vam posar el títol “activar l’aula”. La idea és com un profe que té un currículum a seguir a *rajatabla* li podem proposar maneres innovadores i creatives d’activar l’aula des d’aquests currículums estàtics. La manera de fer-ho ha sigut convidant a artistes o creadors que ens expliquin com treballen ells perquè pugui servir d’idees perquè el profe s’ho endugui a l’aula i ho treballi des de qualsevol assignatura. Per exemple, un workshop meravellós que vam fer amb el Pere Faura, és un ballarí i coreògraf. El coneixeu?

Totes: No.

E3: Ara estarà la mercat de les flors amb un espectacle “Sin baile no hay paraíso” em sembla. Però el Pere Faura el vam contractar per fer un workshop amb profes tenint en compte que van venir 30 profes de secundària i batxillerat d’assignatures molt diferents, hi havia el d’anglès, el d’educació física, el d’història de l’art, el de literatura, el d’història... I amb el Pere el que vam fer va ser demanar-li que treballés amb el cos. Ell és ballarí però li vam dir “no facis una classe de dansa perquè no són ballarins”, però el que volem és com movent el cos podem ser creatius i com el moviment del cos ens pot servir per adquirir coneixement. És a dir, enlloc d’arribar i fer una classe d’història normal, què pot fer el profe per obligar a moure cossos mentre estem aprenent història. Això ens semblava que ho havíem de treballar amb els profes. A part que amb les tipologies de visites que fem ja som innovadors, però ens quedem amb la visita al museu, i el que volíem era arribar a l’aula, activar l’aula. Ara portem molt de temps formant al professorat i una de les seves demandes va ser “necessitem relació amb els artistes i creadors perquè realment són ells els qui són creatius”. Llavors ens hem dedicat a convocar-los amb aquests workshops i per exemple amb el del Pere Faura és una meravella. Ell deia “com movent el cos em sembla que no estic fent res però mentre estic caminant jo t’estic comunicant, t’estic dient, t’estic fent que estiguis súper atent” I va ser brutal perquè cada cop ens anava posant com una capa més i al final estàvem pendants de 6 coses diferents, teníem un grau de concentració absolut i estàvem rient-nos perquè estàvem fent el tonto, però no estàvem fent el tonto, ens estava obligant a fer 6 coses diferents. I era com “per què no fem això amb llatí, amb història, amb matemàtiques...?”. Nosaltres estem treballant la innovació a l’aula des de la formació al professorat.

C: Per tant defenses que siguin propostes interdisciplinars?

E3: Absolutament. Mira, per exemple, el Pere Faura és un ballarí i coreògraf. El Pep Vidal és físic però que ara està fent d'artista i participant amb beques d'artista i està exposant com a artista, acaba d'acabar la seva tesi que va dels canvis infinitdecimals, ell té cap de físic i de matemàtic però també està treballant com artista i està sent validat en la comunitat artística. És un home que té el cap en l'art i en la ciència. El Pep, el dia que va venir a fer el workshop els va dir "jo no vull que em digueu de quina assignatura veniu, ni el vostre nom, vull que us definiu per la vostra passió, a mi el que m'apassiona són els canvis infitodecimals, allò que de sobte es mou algo i dius per què s'ha mogut això?", ell diu la meua passió és això i jo ho aplico a tots els camps possibles. Ell deia que si inclous la passió a l'aula seràs capaç de mobilitzar a tot l'alumnat. Ell la eina que va donar d'innovació a l'aula va ser treballar des de la passió i "fes que el teu alumne treballi des de la passió, i des de la passió podràs moure el que vulguis". Llavors vam fer com una dinàmica de grup on vam treballar des de la passió i tothom estava súper apassionat, perquè és clar, estàvem tots treballant des de la nostra passió. Doncs això es pot aplicar a l'aula.

S'ha de treballar totalment transversal i l'art contemporani pot ser un punt de partida per generar aprenentatge i per generar capacitat crítica que per nosaltres és súper important treballar la capacitat crítica, la capacitat de discutir oralment, tenir una discussió de pensament, intel·lectual.

C: I vosaltres faciliteu que vagin artistes a les escoles?

E3: Això és un tema que al web també hi és. Hi ha un apartat que es diu "recerca i xarxes" on hi ha tots els projectes de recerca i xarxes del MACBA i d'aquests 6 hi ha 3 que són d'educació, un és "apadrina el teu equipament" aquí no treballem amb artistes, l'altre és "escoles magnet", que aquí estem treballant amb una artista, amb la Laia Struch , i després hi ha un projecte que es diu "creadors en residència" que és un projecte en què treballem tot un curs escolar amb un artista dins de l'aula. És un projecte de CiutArt en què participem diversos museus, tenen una pàgina web on està tot molt ben explicat. Durant to un curs escolar hi ha un artista que converteix totes les hores de plàstica estan el profe, l'artista i els alumnes i l'objectiu és crear una obra en què l'autoria és compartida. L'autoria és de l'artista i dels alumnes. Són processos grans.

C: I per exemple, dins de l'escola, consideres que hi ha d'haver un resultat? Per exemple a nivell d'infantil, quan es parla d'art es parla molt d'experimentar que és molt interessant però pel que he llegit alguns autors defensen que cal que hi hagi un resultat.

E3: Jo sempre he insistit i nosaltres sempre hem defensat. Per exemple nosaltres com a MACBA mai fem exposicions d'obres d'artistes alumnes. Primer, l'alumne no és un artista, l'alumne pot haver treballat i pot haver fet una cosa creativa i haver creat una peça, un producte. Però un alumne de 10 anys no és un artista. Per ser un artista has de passar molts processos de validació. No creiem en l'exposició d'obres d'art fetes per alumnes, creiem absolutament en visibilitzar tot el procés que t'ha portat a un resultat final. Per tant sempre hi ha un resultat final, tu acabes el curs i has creat alguna cosa, sí, però ens interessa moltíssim que siguin conscients de tot el procés. I, per tant, sí, validem el producte final però sense procés no.

Tot el que treballem té moltíssim en compte tot el procés que t'ha portat al producte final, perquè quan ets conscient del procés ets autocrític, ets conscient de les preses de decisions que has anat prenent per arribar a aquell producte final. I això en realitat és el que fan els artistes, els artistes mai diuen "faré això" i ho fan. Sempre hi ha un procés, una evolució, una transformació. I arriben a punts morts, tiren enrere, arriben a un punt que es pensaven que era el final i s'adonen que no, que no està acabat. Llavors si l'alumnat és capaç d'explicar aquest procés entendrà molt millor i respectarà molt més el treball dels artistes. Perquè al final el nostre objectiu màxim és respectar l'art contemporani. Llavors per respectar-lo has d'entendre'l, pots no estar d'acord però has d'entendre que hi ha un procés, unes preses de decisions, un camí, una transformació. Això es coneix o s'entén des del procés. Sí, hem fet espais de visibilitat de productes finals però mai desatenent el procés.

C: Sí, més o menys és el que he llegit. Però justament fa poc, vaig veure una conferència en què es deia que és molt important infravalorar el resultat pel fet que quan fas art estàs volent comunicar alguna cosa.

E3: Sí, si només tens en compte el procés també caus... Hi ha hagut un moment, una era, en què tot era procés, procés, procés. Per exemple, en el camp de l'art no s'ha notat tant però en el camp de les arts escèniques hi ha hagut un moment en que s'ha posat molt en boga, va com a espectador vas a veure una peça que encara no està acabada. Un "work in progress" i dius "ostres, al final tot s'ha convertit en procés i mai veus res acabat" i dius "no pot ser". Sí a la obra acabada i sí a la consciència de tot el procés creatiu.

Nosaltres sempre hem treballat en aquesta línia. Evidentment, tanca el projecte, arriba a un punt final però des de la consciència de tot el que ha passat en aquest procés. A la par, no desatenent una cosa o altra.

C: Segueixo amb preguntes de creativitat. Com definiries a grans trets a una persona creativa.

E3: Per mi una persona creativa és aquella que és capaç davant d'una situació donada és capaç de no trobar una única resposta sinó ser capaç d'obrir-se a múltiples possibilitats. Per mi això és una persona creativa davant la vida. Per exemple, jo tinc amics que són gent... per exemple, un lampista és súper creatiu, i no ho sap! I és com "no conec ningú més creatiu que tu. Davant d'una cosa se t'obren mil possibilitats. I tu com a feina ets un lampista però ets súper creatiu però davant de qualsevol cosa es com, puc fer això, o puc fer això, o puc fer això". I per mi és algú amb la met completament oberta i capaç d'afrontar la vida i resoldre conflictes i resoldre problemes de manera creativa per això és també creatiu. No tant tenir una habilitat tècnica com davant d'una situació donada ser capaç de no tancar-te en un únic punt de vista. I per tant ser capaç també d'afrontar les coses sempre veient-ho com una possible transformació. És a dir, com la discussió constant i el no quedar-te en un únic punt de vista, ser capaç de transformar una cosa, per mi això és la creativitat, més enllà de la creativitat entesa en termes artístics. Evidentment amb un llenguatge plàstic, amb un llenguatge... sobretot... Sí, amb un llenguatge plàstic també existeix la creativitat. Però... una persona que sempre fa el mateix no és una persona creativa, és una persona molt bona dibuixant, però no ets una persona creativa. Llavors això aplicat a la vida també, i en el camp artístic igual, una persona que sempre fa el mateix... A mi m'agraden els artistes creatius, els que són capaços... coneixeu a la Louise Bourgeois?

Totes: No.

E3: És una artista súper gran, que és aquella que té l'aranyia en el museu Guggenheim de Bilbao.

Totes: Ah, sí.

E3: Tu mires les obres primeres de la Louise Bourgeois i no tenen res a veure amb el que fa ara. És una persona que ha anat tocant tots els llenguatges artístics. És súper creativa, per què? Perquè no s'ha quedat en un únic tema, ni en una única línia, ni en un únic

llenguatge expressiu. Llavors, per mi què és una persona creativa en l'àmbit artístic? És una persona que no s'estanca...

C: Sí, deia en general.

I com creus que l'educació artística pot contribuir a desenvolupar el pensament creatiu... per exemple si es fa plàstica, és a dir, només treballs manuals, creus que contribueix a desenvolupar aquest pensament creatiu?

E3: No perquè per mi el treball només amb la tècnica no desenvolupa la capacitat crítica. Llavors per mi, la capacitat crítica, d'analitzar críticament d'una manera crítica allò que reps... Per mi el que és només tècnica t'ajuda a perfeccionar, però per si tens la capacitat de mirar allò des d'una mirada crítica, aquesta genera debat, el debat genera coneixement i a més a més genera multiplicitat d'opinions, necessitat de respectar aquesta multiplicitat d'opinions, i tot això genera una creativitat de pensament.

C: És a dir que l'educació artística sí que fomenta el pensament creatiu

E3: sí

C: però només si es treballa d'aquesta manera

E3: Exacte. Hi ha hagut un mal entès en l'educació artística durant molt de temps. De només pintar, només dibuixar. Per exemple ara hi ha l'escola Josep Maria de Sagarra, és una escola amb la que estem treballant durant 4 anys dins del projecte de les Magnet School. És una escola d'Infantil i Primària, de P3 a 6è, que estava a punt de tancar portes perquè no hi havia matriculació perquè és una escola que està a la sortida de penitents passada la ronda, llavors, geogràficament és una escola súper incòmoda per molta gent. Depèn del barri de Gràcia, que la gent es mou caminant i anar fins allà i haver de creuar aquell tros de carretera és molt incòmode. I per un tema geogràfic tenien 12 alumnes a classe. Llavors què passa, fa tres anys a la jornada de portes obertes van anar 5 pares fa tres anys. Llavors el Departament d'Ensenyament va dir, o la revitalitzem perquè és necessari perquè hi ha escoles del carrer de sota que estan a 35 alumnes per classe. Què podem fer? Es van inventar això de les escoles Magnet, que és un projecte que ve dels Estats Units que és això magnetitzar una institució de la ciutat i una escola per revitalitzar aquella escola. Llavors què ha passat amb el Sagarra? que ens hem trobat amb un claustre ultra motivat, amb moltíssimes ganes de treballar, amb zero coneixements d'art contemporani però esponges. A més a més, tot i ser profes molt diferents han aconseguit cohesionar-se i treballar junts. Doncs per exemple, amb ells,

aquest any hem treballat el dibuix, que és una cosa que pot ser molt tècnica. Però cada profe s'ho ha endut al seu terreny i han fet una jornada de dibuix que han fet “com sona un dibuix?”, després “el dibuix fet amb ombres”, després “el dibuix des de l'objecte”, “el dibuix des del llapis”, “el dibuix des del moviment del cos”. Això és ser creatiu, això és no limitar-te a la tècnica. Estàs en un llenguatge que sembla que només sigui tècnica i l'estàs obrint a multiplicitat d'interpretacions. Realment ho han sabut portar a un terreny que ho han tret de l'habilitat tècnica i del llapis o del boli i del carbonet. I l'han portat a un altre terreny... “dibuixar sense paper”, com es dibuixa sense paper? Aquí han sigut ultra creatius. Per mi, l'habilitat purament no genera pensament creatiu. La mateixa reflexió, obrint-la, obrint aquesta multiplicitat et fa que tot això explodisca en creativitat absoluta. Ara ho penjaran d'aquí poc a la web.

C: I la última, és una frase del llibre de “Arte y creatividad en Reggio Emilia”, que diu “arte para todos no para que todo el mundo se convierta en artista sino para que nadie sea tu (su) esclavo”.

E3: Totalment d'acord. Mira, un dels projectes i té totalment relació amb això. Un dels projectes que tenim per Secundària i Batxillerat és “l'hemisferi dret. Recorreguts emocionals per la col·lecció del MACBA”. Un dia ens vam començar a plantejar quin és el gran problema amb l'art contemporani, que és “no el sé llegir”. No ens han ensenyat des de l'educació artística, no ens han ensenyat els codis per llegir l'art contemporani. Llavors què passa? Que tu veus un quadre de Jan Van Eyck, del s.XVI, on es veu un matrimoni que s'acaba de casar, i tu penses que estàs llegint perfectament aquell quadre, per què? Perquè és un quadre figuratiu, perquè la imatge et sembla súper fàcil de llegir, és un matrimoni. El Matrimoni Arnolfini. El coneixeu aquest quadre?

Totes: Sí.

E3: El matrimoni Arnolfini què passa? Que tu el llegeixes i dius ja està, un matrimoni, una foto del matrimoni. Molt bé. Però és mentida, hi ha mil capes de lectura i cada objecte simbolitza una cosa. Veus una peça de Tàpies i “no ho entenc”, “per què no ho entens?”. És molt divertit quan compares el Matrimoni Arnolfini amb una peça de Tàpies. Jo els dic a la gent, a veure defineix el que veus al Matrimoni Arnolfini “doncs una senyora...”, “què veus en el quadre de Tàpies?” “res”, “no veus res? A veure, què veus?”, “res, veig sorra”, “vale! Veus sorra, què més”. És a dir, els codis d'aproximació, tu aquí estàs veient una senyora i un vestit, i aquí estàs veient sorra i un forat. Vale. Anem a fer primer aquest pas. Llavors, què passa, que l'art contemporani a priori no ens

han donat mai els codis i no l'entenc i com que no l'entenc ja el rebutgem. Aleshores, no és que ensenyem art contemporani per convertir-nos en artistes literals sinó, per mi l'important de la frase és “para que nadie sea su esclavo” en el senti de, tu ara mateix ets esclava de l'art perquè estàs sotmès a l'art perquè com que no el coneixes no et saps enfrontar, llavors sempre et quedes amb l'art figuratiu. Tot el que no entenc visualment, ja no ho entenc. Tot el que va més enllà d'una imatge que jo pugui entendre aparentment, per exemple “Las hilanderas” van molt més enllà, o la religió catòlica han creat imatges que van molt més enllà però ens ho han ensenyat a llegir i ho llegim perfectament. Què passa amb l'art? Que l'art contemporani és no, no, no, no perquè no l'entenc, llavors en realitat no pots fer ni l'esforç perquè ningú te l'explica. Tot això ho dic perquè per mi em resultava molt interessant pensar què passa si no parlem de continguts sinó que parlem de la primera reacció davant de l'art. Ho sigui, quan tu mires una obra, qualsevol, el primer que et genera aquesta obra què és? Rebuig, indiferència, sorpresa, ràbia, fàstic... què et genera l'obra? Abans de saber de qui és, quin any està feta... Què et transmet, la primera reacció, i treballar des d'aquesta primera reacció. Llavors és molt curiós perquè en l'art contemporani si l'abordes des d'aquesta primera reacció la gent li entra súper fàcil perquè et sents molt còmode. Perquè dius, a mi això em provoca indiferència, o me provoca no sé fàstic, o no hi entro. Llavors hem descobert que al nostre cap, per això li diem hemisferi dret gestiona tota la part emocional que tenim sempre davant de la vida. L'hemisferi esquerre gestiona tota la part lògica, raonada... I estem acostumats a afrontar l'art com molt de si no m'ho expliquen no ho entenc. Llavors no hi ha hagut una educació en art contemporani, no ens aproximem a l'art contemporani, i al final el que acabem fent és “treballem a la manera de Tàpies”, “fem com Tàpies”, però no l'estic entenent. Per mi l'educació artística ha de passar per entendre els codis de l'art i entendre què vol dir bellesa, què vol dir estètica, què vol dir creació, què vol dir obra d'art a dia d'avui, què és el mercat de l'art, per què hi ha uns artistes reconeguts i uns que no. Aleshores, per mi si no entens aquests codis i si no entens això, ni entens els processos ni les preses de decisions que hi ha darrera de cada obra, ni com una idea es transforma en una imatge i com la imatge torna a la idea... si no t'aproximes a la metodologia i al procés et converteixes en l'esclau en el sentit de “cómo no lo entiendo es todo no” o “com que em crec que l'entenc és súper bonic”, “ai que maco aquest quadre”. I llavors et quedes amb el maco o el no ho entenc. Llavors no tens ni l'oportunitat d'entrar, llavors per mi es tracta o l'educació artística el que hauria de fer seria facilitar aquests codis, que no són

tant els codis de lectura d'una obra determinada com entendre com treballa un artista i com funciona aquest procés. Per això, per treballar això, insisteixo, els workshops amb artistes són els que per nosaltres també ens aproximen a com treballa un creador a dia d'avui, és a dir a un creador que a dia d'avui té 32 anys però és un artista. I això també ens serveix per treballar la idea de l'artista, de com estem sotmesos a l'art, de quins codis entenem i quins no, i tot això.

N1: I pel tema dels continguts, això que dius dels símbols, en el nostre cas que fem 0-6, no és més complicat?

E3: per exemple, un cas real. Un dia una educadora els estava dient als nens de 3 anys, fixeuvos en aquesta pastilla, la que us he ensenyat abans (de Tàpies). “com és? És rugosa o és llisa?” i els nens... cap resposta. I aquella educadora molt hàbilment va veure que no l'estaven entenent, que no sabien què era rugós i què era llis. Llavors va dir “doneu-li la volta a això”, clar per la part de darrere és fusta. “Toqueu, com és?” I van dir “finet”. És finet, no sabem que és llis. Llavors ells van dir, finet. “I el terra?” “finet i fred”: Molt bé la fusta és fineta i calenta i el terra és finet i fred. “Doncs avui aprendrem una paraula nova, quan una cosa és fineta en art diem que té una textura llisa” “I quan toquem i allò no és finet direm rugós”. És igual, segurament al cap de dues hores no se'n recordaven però tu ho has intentat i ho has incorporat. Invertim moltíssimes hores quan tenim una col·lecció en totes les obres triem 5 o 6 peces i quan les treballem amb l'equip el que més ens costa és baixar el discurs a l'edat de 3 anys. Moltes vegades ens en sortim anant al diccionari. És molt fort, al diccionari. Com defineix el diccionari aquesta paraula? I llavors de sobte te n'adones que el diccionari et dona la frase per definir aquella paraula.

Per exemple, hi havia una peça que era un monòleg, es treballava molt bé amb nenes perquè era una boca mot grossa que parlava. Llavors vam dir, ells saben què és el teatre, doncs anem del teatre al monòleg. Fem molt esforç d'estar molt atent a les paraules que poden ser noves i treballar-les. Hi ha paraules que intentem definir-les i veiem que no estan en aquest nivell per tant l'eliminem. Llavors fem una selecció de peces en funció de les edats. En aquest sentit et dic que hi ha molt de rigorós, que no fem el mateix per a totes les edats.

I crec que també és important que els guies de sales són els que tenen la realitat real. I per mi, quan he de prendre una decisió en un projecte sempre demano la seva opinió. De fet els diem educadors perquè el concepte de monitors no ens agrada.

Ara estem recollint també els opinions dels alumnes. Fins ara recollíem només les opinions dels profes i ara recollim també les opinions dels alumnes. És una manera de veure què li interessa a l'alumne i que no.

N2: I ara per exemple hi ha moltes escoles comencen a fer molt projectes educatius creatius. Pe`ro fins ara tota aquesta corrent tradicional, creus que també ha tancat molt les portes? Perquè estan acostumats a fer la típica manualitat per a què els pares estiguin contents.

E3: També el que ha passat molt és que, vosaltres ara esteu fent magisteri, doncs imagineu-vos que ara us diuen “a tu et toca fer l'assignatura de visual i plàstica”. Doncs tu no en tens ni idea. Tu què saps? El que has après quan eres petit. Tu pots fer dibuixar a un en, tu pots fer plastilina, però si et dic “treballa amb llenguatge contemporani a l'aula” i tu no entens ni idea. Perquè no ets una llicenciada en Belles arts que has acabat a Primària. Hi ha escoles que tenen especialistes de plàstica que són gent que venen de Llicenciatures de Belles Arts i que han tocat llenguatges diferents i acaben sent profes de Primària. Llavors aquella escola que té aquella especialista treballa de manera diferent. Però sinó tu no en tens ni idea. Llavors nosaltres des de fa un temps estem treballant molt amb els profes, per exemple tu pots venir de magisteri però jo et convido a fer un curs sobre la caixa (el projecte expressart) perquè t'atreveixis a aplicar-ho a l'aula i, el que està passant també molt és que els projectes educatius de centre comencen a incloure projectes d'innovació que ja venen marcats pel projecte educatiu de centre.

Jo us recomano que seguiu a la fundació Jaume Bofill, estan llançant uns articles d'innovació, ara han creat un blog que es diu “post educació 2015” que és justament una de les línies és treballar amb la inserció de la innovació dins de l'aula.

Entrevista a Exerta 4

Entrevista realitzada a la co-directora d'una entitat educativa que és una residència d'artistes on treballen a partir de l'art contemporani. Intervenien l'entrevistada (E4) i l'entrevistadora (C).

C: Creus que és important la creativitat a la societat actual?

E4: Sí, el que sempre et respondré amb un tàndem, un binomi que per nosaltres és gairebé inseparable que quan nosaltres ens definim com una entitat educativa que treballa a partir de l'art com a eina de treball i de procés. Sempre ho entenem amb una

doble finalitat que és difícil de separar, que és aquesta idea de potenciar la capacitat creativa però també la capacitat i el raonament crític i per nosaltres va de la mà, en el sentit que aquesta potencialitat, aquesta capacitat creativa l'entendem al servei de la reflexió, del pensament crític. No únicament per l'expressió de les emocions, que també, però amb aquesta idea de reflexionar i de traduir aquestes idees i les teves reflexions. Associat al context més contemporani, per això treballem amb art contemporani més que amb altres expressions artístiques.

C: És a dir la part més cognitiva, del procés...

E4: Exacte. Tenim la part d'Art teràpia o la part de treball personal, tampoc ens dediquem a aquest àmbit. Nosaltres en l'àmbit que ens situem a l'hora de dir anem a treballar creativament és des d'aquesta idea de pensament, de reflexió, de la crítica.

C: Com creus que és una persona creativa?

E4: Des de la meua opinió personal. És la persona que té educada la mirada, que és capaç de mirar no des d'una única òptica, que té diferents maneres d'abordatge d'un context, d'una imatge. Una persona que té aquest entrenament en la cultura visual. La persona que és versàtil, la persona que té després una sèrie d'eines que pot adaptar o aplicar a qualsevol faceta de la seva vida, no únicament al que s'entén, o en l'imaginari comú s'entén per art o per expressió artística sinó que va més enllà.

C: Per tant tu creus la creativitat és només de l'educació artística o es pot traspasar a altres àrees o altres aspectes de la vida?

E4: Per suposat que per mi és una eina transversal, igual que diem "per què és important la música?" i ningú o no tothom pensa en clau de convertir-se en un gran músic o exercir de pianista al Liceu. Doncs no, és important la música perquè em capacita per tenir per exemple un pensament matemàtic més fàcil. I l'art funciona de la mateixa manera, com que l'entendem educativament i entenem que educació és cultura doncs s'està facilitant treballar tot el teu bagatge en aquest àmbit. I després el posar en joc tècnica, processos, presa de decisions i tota aquesta sèrie d'elements, entenc que és transversal en poder-los aplicar després a qualsevol faceta.

C: I vosaltres treballeu amb les escoles?

E4: Sí, un dels nostres àmbits de treball és l'escolar.

C: I tu creus que es potencia la creativitat a les escoles?

E4: No puc generalitzar. Però si m'ho preguntes des de la meva experiència doncs depèn, si que hi ha escoles que tenen plantejaments d'educació visual i plàstica més acotats o més dirigits a les manualitats o no s'entenen tant com a transversals. És a dir, sí que veiem realitats que ens suposen fer una reflexió crítica sobre com s'aborden les arts a les escoles i en d'altres contextos on anem a fer jornades o conferències precisament posem en comú aquest tema doncs evidenciem que la plàstica ha quedat relegada a mestres que tenen més predisposició a fer-la i no a especialistes, que s'entenen molt més des de les manualitats o tècnica que des de qualsevol altra perspectiva. També és veritat que venen escoles predisposades a utilitzar alguns dels recursos que nosaltres oferim perquè ho entenen diferent, és a dir, també ens hem trobat altres exemples d'escoles que treballen no des de l'estructura, ni del sistema, ni dels recursos que se'ls ofereixen sinó des del pur activisme de les persones que conformen el claustre en aquest sentit. Però sí que creiem que hi ha un buit en la formació reglada i cada vegada més important i des de la LOMCE en el moment en què decideix que Secundària ja són decisió de l'equip directiu que hi hagi o no assignatures d'arts i que per tant el recorregut acadèmic pot passar amb persones que ni toquin aquest àmbit doncs nosaltres sí que creiem que hi ha un buit que ara per ara només el cobreixen projectes o iniciatives de tipus associatiu o fins i tot privat.

I després, en relació a això últim, també creiem que per les experiències que nosaltres tenim d'anar contrastant com queda l'àmbit de les arts visuals en l'escola reglada, també creiem que no s'ha incorporat o difícilment s'ha incorporat el treballar a partir del llenguatge contemporani.

C: Això també m'ho van dir al MACBA, que no s'ensenyava a descodificar i llavors la gent no ho entenia.

E4: Llavors tots aquests últims 30 anys on l'art ha evolucionat cap a processos i llenguatges artístics completament diversos en què entrem en la part més conceptual de l'art que posa en joc tota aquesta reflexió crítica de la societat, els contextos, etc. tot això, nosaltres creiem que les escoles no s'han endinsat o no han començat a treballar des d'aquí.

C: Així que hi ha una mancança amb la relació de la societat actual

E4: Crec que l'evidència diu que les escoles es queden més amb aquesta idea d'artista de geni que tenia unes competències i unes habilitats que s'emmarcava dins d'uns

contextos que com a molt arriben com a molt a les avantguardes, els treballs de Picasso, de Miro els Kandinskys, que està molt bé però que deixen de banda el present de l'art des de fa no sé quants anys. Que existeixen un munt d'artistes contemporanis actius que són els que omplen museus i no es tenen en compte aquests nous llenguatges ni maneres de fer.

C: creus que haurien de ser propostes obertes o tancades? Amb un resultat concret, amb una planificació o bé obertes...

E4: Nosaltres la nostra manera de treballar és en aquesta segona línia de propostes obertes, flexibles, de procés, d'acompanyament, de proposar estímuls i consignes inicials en els que és el propi participant a partir del que ofereixes construir el seu propi discurs, reflexiona i pren decisions sobre la seva pròpia experiència, sobre els seus entorns i significats. Per això trobem més interessant això que una classe pautaada que s'agafi a uns resultats. Per nosaltres el resultat no és el que prioritzem o ens interessa sinó que ens interessa aquest procés. Igual que no ens interessa el perfeccionament de la tècnica i sí que aquesta tècnica estigui al servei d'aquest procés obert i flexible.

C: Tot i que li doneu més importància al procés, el resultat el teniu en compte?

E4: Sí. El que passa que el resultat pot ser individual, pot ser col·lectiu, pot ser diferent en cada un dels participants perquè cadascú ha assolit una ruta o un plantejament diferent. Ho sigui la validesa dels resultats obtinguts no és planificada amb anterioritat. No és anem a fer una manualitat o no és anem a aconseguir apropiat-nos o imitar el que proposo a partir d'algun artista. Nosaltres de fet parlem d'artistes ressonants i no d'artistes referents i entenem que aquest canvi de nomenclatura és significatiu en aquest sentit perquè l'artista referent et remet a això, t'has de fixar en el que fa per arribar a assolir allò. I per nosaltres això no té massa interès sinó és jo proposo maneres de fer et proposo propostes de procés artístic, et mostro resultats de procés artístic però el que m'interessa és que ressona en tu d'això que t'estic ensenyant, com ho interpretes, quines coses a partir d'aquí et suggereix. Basant-te en tu, en les altres consignes que et donaré, en allò que després voldràs arribar a fer que n'aprofites d'això i com ho treballes i com ho incorpores dins d'una manera de fer pròpia. I això ens sembla més interessant.

C: Relacionat amb el pensament creatiu, creus que és important plantejar reptes amb l'art? Creus que aquests reptes poden contribuir a desenvolupar la creativitat i el pensament creatiu?

E4: Totalment, em sembla la obvietat equiparable a matemàtiques. És important fer problemes a matemàtiques? Sí perquè m'estàs proposant un motor d'arribar a trobar una solució, d'arribar a trobar una resposta.

C: Per tant sí que poden haver-hi reptes en educació artística.

E4: Sí, sí totalment.

C: Quina creus que hauria de ser la relació amb els artistes o obres d'art? Vosaltres faciliteu el contacte d'artistes amb les escoles?

E4: Nosaltres fa 20 anys que treballem en aquest àmbit i sempre hem considerat que un dels valors afegits i més quan es va poder treballar des de l'espai Art on som ara. És aquest valor afegit de fer una residència d'artistes i que hi haguessin aquí artistes treballant amb el seu propi procés de treball amb lo qual permet fer creuaments amb la persona que ja està treballant amb això, que està en el seu moment i pot ensenyar el seu espai de treball, quines eines utilitza, què s'està plantejant, com ho resol, quins problemes ha tingut i precisament enriquir-ho des de les dues lectures, la del participant que pot veure i treballar a partir de tot això i la lectura de les obres dels artistes posant-les en pràctica i posant-les en joc educativament. Però aniria per aquí, per la idea de no referents, sí ressonants, establir aquest diàleg, aquests creuaments...

C: Creus que hi ha d'haver un diàleg

E4: Sí, és el nostre nucli de partida i punt de treball.

Treballem de moltes maneres. Per una banda hi ha la facilitat que hi hagin artistes residents aquí però de vegades utilitzem artistes que no tenen perquè estar treballant aquí però sí que tenen obra exposada i llavors és quan ho intentem fer des dels contextos més educatius de museus, etc. O d'altres artistes que sabem que estan fent un treball determinat i l'incorporem a l'aula.

C: I vosaltres feu una proposta a l'escola o ve l'escola a demanar assessorament?

E4: Amb públic escolar per ara el que fem és desplegar una oferta des d'aquí. Per exemple el programa entreveure que fa molt anys que el fem i està basat en aquesta idea de creuar el procés creatiu dels artistes amb els escolars. Llavors quan els artistes demanen residència aquí es fa a partir d'un procés de convocatòria i no s'obliga a ningú que facin una proposta educativa però és una de les coses que ofereix la residència. Llavors els artistes que s'interessen en això que pot ser que ho tinguin molt clar o que ja

treballin així, ofereixen la possibilitat d'emmarcar-se en aquest programa o aquell que no ho han posat tant ne pràctica nosaltres els oferim assessorament i formació i acabem desenvolupant una oferta d'artistes que es ofereixen Entreveure. Es tracta d'una activitat on els escolars venen, l'escola en aquets cas pot veure quines activitats estan en joc en funció dels artistes que estiguin residint i escull i tenen la possibilitat de venir aquí i conèixer l'espai directament i fer l'activitat aquí que la dissenyen i condueixen els propis artistes tot i que nosaltres fem aquest assessorament i sinó també hi ha la possibilitat que l'artista es desplaci a l'entorn escolar. Aquesta és una manera de fer en què l'artista està directe amb el grup. Després es despleguen un munt de projectes diferents en funció de les necessitats de l'escola o bé també podria ser una institució museu que li interessa treballar amb les escoles del territori. Podem parlar de formats molt diferents. Ara mateix, per exemple, estem en un projecte que es diu "dialogües" i treballem amb una escola de Les Corts amb infants amb necessitats educatives especials derivades de la seva discapacitat intel·lectual i aquí hem iniciat un projecte com aquest que treballem aquí dels tallers d'art. I tenim aquesta idea de procés, de taller de tot l'any i de proposar maneres de fer a l'escola, aquí sí que és directament amb l'escola que va demanar maneres de fer amb el grup. Doncs una artista d'aquí de la residència que col·labora amb altres contextos com la Fundació Miró doncs va a l'escola i fa una proposta setmanal durant tot el curs. Els formats poden ser diversos però sí que prioritzem que l'artista tingui un rol. Però si l'artista de vegades té aquest perfil que té la sensibilitat educativa o eines que l'ajuden a fer aquesta part educativa doncs genial, sinó intentem muntar aquí que també hi hagi una persona que s'encarregui més d'aquesta part més educativa.

C: I per acabar, "arte para todos no para que todo el mundo se convierta en artista sino para que nadie sea su esclavo".

E4: Bé una mica confirmar aquesta hipòtesi de treball en què l'art per nosaltres i la creativitat està lligada a la idea de ser crítics amb el teu present, amb el teu entorn i tenir aquesta capacitat de transformar-lo o aquesta voluntat de, de, de mirar les coses diferents, saber que hi ha alternatives i com intentar posar-les en joc i com dur-les a la pràctica.

C: Moltes gràcies, m'has ajudat molt. És que fora de les escoles hi ha molt més moviment que dins de les pròpies escoles

És una mica el que et dic, sense voler-nos carregar l'escola reglada perquè sí, i sabent que hi ha experiències súper enriquidores. Però t'adones que aquestes experiències depenen molt de les persones i del grup docent i que hi hagin un, dos o varis que s'ho creuen, que es motiven, que van contracorrent i diuen "ho farem així" i que potser estan en un context escolar prou permeable com perquè els deixin tirar endavant tot això, però són comptats. Llavors per norma general veiem això Mirós, Picassos, Kandinsky i ja. I fer dibuixos o fitxes que tinguin a veure amb això. Llavors és una pena però veiem que encara estem s'està instal·lat aquí. Però és clar, últimament amb tots els recursos que estan traient com perquè hi hagi un terreny fèrtil com per canviar això no sembla massa *alentador* la veritat.

C: però jo també crec que és perquè no es veuen les possibilitats que pot donar això, que sembla que els nens només puguin ser intel·ligents fent matemàtiques

E4: que ser intel·ligent vol dir dominar les mates.

C: Sí, exacte!

E4: I la resta doncs estem com quan jo era *peque*, la plàstica era la María.

C: però encara de vegades t'ho trobes i fa molta pena.

E4: sí, és veritat, fa pena però és així. Nosaltres fem un curs per mestres que es diu "l'art contemporani no em fa por" perquè arribat el punt que vulguin fer altres coses també hi ha aquesta sensació de "això com ho explico?", i dius *bueno* hem de fer que vegin les possibilitats de treballar a partir d'això com un estímul de treball. Dispositius de dir a partir d'aquí agafa-ho i treu-li suc. Normalment les escoles que treballen per projectes són més receptives a tot això i sí que entenen que a partir d'un mateix tema és feina i és tasca dels mestres obligar a pensar com estirar a partir d'aquí tots els continguts possibles de les competències bàsiques i potser des d'aquí tens una feina feta de poder traslladar això a desenvolupar-ho a partir de l'art, sí que després els sembla que determinades manifestacions més conceptuals o instal·lacions no hi estan avesats i ho troben com difícil i el repte és trencar els murals, com superar la fase mural per exposar, com documentar diferent, com incorporar treballs més... tens una feina feta però amb d'altres ja ni això i és encara molt la manualitat i tot plegat.

Entrevista a *Experta 5*

Entrevista a la mestra encarregada de l'ambient d'art d'una escola pública de Barcelona on es treballa a partir d'ambients d'aprenentatge de lliure circulació. Hi intervien l'entrevistada (E5) i l'entrevistadora (C).

E5: és que el món està canviant i l'escola no ha d'estar embolcallada, l'escola està dins de l'entorn i si diuen que s'ha de ser agosarat, que els nostres estudiants hauran de treballar en feines que encara no existeixen doncs els hem de preparar per a això. La veritat és que en aquesta escola els nens són molt independents. Per exemple aquesta tarda hi ha hagut dos nens que s'han mullat els peus al sorral i els hem canviat. Doncs un és molt menudet i encara li posava jo els mitjos però és que realment es canvien sols de tantes vegades que s'han canviat.

P: Et dic els ambients si vols.

Dramatització, és el de llengua de 4 anys on hi ha un petit escenari que van fer els pares, amb una part de disfresses, titelles i la biblioteca. Després hi ha el de joc simbòlic on hi ha una caseta, una racó de metges, una estructura de fusta on poden llegir llibres tranquil·lament, un taller mecànic. Després hi ha el de comunicació, que és el de llengua de 5 anys que és on fan les paraules, perquè tenen molta necessitat d'escriure, però no escriure com una cosa obligada, sí el seu nom. Per exemple aquí si fan alguna cosa els faig posar el nom. Però potser no com en altres escoles que fan la cal·ligrafia i el traç perquè el traç s'adquireix igualment. Matemàtiques de 5 anys. Sensacions on hi ha unes taules de sorra, elements de la natura, pells d'animals, petxines. Llum i ombres que està relacionat amb el teatre i els titelles d'ombres, hi ha un espai de foscos on es projecta, la taula de llum. Art que és aquest. Construccions on hi ha molts jocs de fusta amb materials aprofitats de la natura. Ciències.

C: Explicació del treball.

E5: Jo de vegades també noto mancances o noto limitacions. Perquè per exemple en altres escoles es fa un projecte artístic a l'any amb un tema i, és clar, aquí queda una mica com que posem propostes lliures perquè els *nanos* siguin més independents de vegades poden quedar poc aprofundides. Jo és el primer any que estic a l'art. Una companya que és nova d'aquest any em deia és que tu has de tenir moltes fotos d'artistes, i sí és clar tenim llibres d'artistes i en parlem, però no com fer un projecte de Miró, que van a la Fundació Miró i estan *machacant* a Miró i copiant, perquè en el fons

l'únic que fan és copiar traços del Miró. Potser l'any que ve si torno a estar a l'ambient d'art faria més coses perquè els artistes no els estic treballant gaire. Si que tenim algunes fotos i parlem del Miró perquè el Miró té molts llibres. Ara tenim el llibre d'una de la mare de l'escola que ha publicat el llibre "abecedari Miró" i els encanta.

I per exemple jo mai faig cap dibuix per dir una nena és així, per exemple, l'any passat la figura humana va ser una descoberta i han anat fent. I sí que hi ha nenes que els encanta dibuixar i tinc altres que continuarien amb les seves construccions. Però en canvi, aquests nens que no tenen ganes de dibuixar, de vegades perquè veuen altres nens que fan coses *xules* i tenen com una autorepressió. I en canvi els nens que no volen representar res aquest llibre els encanta perquè són les lletres.

E5: Va a buscar el llibre i li ensenya.

C: Creus que és important la creativitat a la societat actual?

C: I tant. Ja ho veus, no hi ha feina i qui se'n surt són projectes d'emprenedoria que volen explotar persones les seves facilitats, o al revés o veuen necessitats i que ningú cobreix aquell espai. Ahir vaig veure el canal 33 un noi que als 15 anys va tenir un accident de moto i tenia dolor crònic i no se'n sortia amb res. I va començar a estudiar ell sol osteopatia, homeopatia, massatges... i llavors va posar un centre de rehabilitació i veia que les persones que feien rehabilitació se'ls *cascaven* molt les mans d'apretar tant. Doncs aquest noi amb uns enginyers van inventar una màquina que fa com massatges, i són com unes ventoses que tiren la pell amunt i deixen anar. I treballen amb moltes parts del cos alhora. Llavors aquest noi vivia la seva malaltia i el primer que va fer li va dir que allò no era possible, i mira que els enginyers són molt creatius, llavors va pensar "he de canviar la meva estratègia". I va pensar "he de buscar un enginyer que ja hagi desenvolupat alguna màquina d'aquest estil" i al final va trobar una gent de Torelló que feien una cosa similar. I l'enginyer era com ell, molt agosarat, molt amant del risc. Total que ara aquesta màquina està al mercat i està en expansió. Vull dir que hem de ser així perquè hem de preparar per l'incertesa, pel futur que serà molt diferent. Diuen que l'escola té mètodes del s.XIX, mestres del XX i alumnes del s.XXI.

C: i com definiries a una persona creativa?

E5: és una persona que té una mirada molt àmplia. Mira per exemple ara hi ha unes xerrades que es diuen "Art i ciència" en què es volen apropar aquests dos conceptes. I diuen que per exemple en Leonardo, en Miquel Àngel, tots aquests eren artistes però

eren científics també. Dominaven totes les disciplines, l'art, la ciència... Com que ara ho fragmentem tot, és per dir que ciència i art no estan tant lluny. Perquè una persona creativa en art doncs serà creativa farà coses que potser no s'entenen. Perquè a més a més, l'art des de fa anys que ha deixat la seva funció estètica, ha de provocar, t'ha de fer sentir alguna cosa que està passant. Doncs els científics també, perquè un científic que no és agosarat no farà una descoberta. Tots els científics que fan avenços són aquells que s'impliquen moltíssim i tiren endavant. També deien que en ciència, i bé en art també, s'ha de revaloritzar l'error, perquè a les escoles l'error el penalitzem. A Primària i Infantil no, però a Secundària està molt penalitzat. En canvi en ciència cada cop que s'experimenta l'error és positiu. Llavors per mi una persona creativa ha de ser una persona que pugui veure moltes possibilitats alhora, que tingui moltes ganes de què quan li diuen de fer alguna cosa busqui la manera de poder fer-ho.

(xerrades de la uoc + diari ara+ empreses "art i ciència")

C: A la vostra escola creus que es dóna importància a la creativitat? Ho teniu en compte?

E5: Sí perquè per exemple les propostes podrien ser més elaborades però sempre es fan a partir d'uns mínims que tothom quan vingui a fer una proposta pugui fer-ho lliurement. Per tant pot venir un nen molt petit o algú de la comunitat de grans (que normalment no han de venir però de vegades venen). I les nostres propostes de veritat que superen les expectatives. Jo sóc de les mestres més grans de l'escola i preparo coses i penso "això ho faran així o així" i moltes vegades és molt més *xula* perquè els has deixat experimentar. Per exemple, hi ha una nena que volia fer titelles, i aquí mai hem fet titelles, però ella el va fer, se'l va retallar i a mi no em va dir res. Després em va dir "necessito un escuradents llarg" i llavors explicava el conte als altres nens. Vull dir que surten coses que tu no has preparat i sorgeixen.

Per exemples els mandales. Els proposem que facin mandales de peces i si jo en faig un a mi no em queden igual, no em queden espontanis. I surt cada cosa!.

I a mi m'agrada molt treballar amb models de la natura perquè crec que aporten més coses que els gomets comprats. I molts dels materials els porten les famílies, amb el butlletí electrònic fem la demanda i van portant coses.

C: I com creus que es podria desenvolupar el pensament creatiu a les escoles? Creus que s'ha de fer en una àrees específiques?

E5: No, en totes les àrees. Sobretot els mestres no avancen res, ho sigui, quan es fa una hipòtesi encara que sigui de ciències, d'història, de geografia, és igual. Per exemple, ahir vam estar plantant plantes que ens ha donat l'ajuntament, pots fer preguntes als infants però no has de dir res, perquè entre ells s'estableix un diàleg.

C: Proposar reptes però no donar la solució.

E5: Exacte. I no dir mai “no, això no és així”. Perquè primera els problemes tenen molts punts de vista i moltes solucions i, segona, que segons la seva edat són molt capaços d'entendre una cosa fins aquí i expressar-la. I no cal que els adults avancin coses perquè de vegades ni ho entenen, ja hi arribaran pel seu compte. Penso que l'escola pot ser creativa en totes les seves àrees i disciplines, no només en educació artística, en tot.

C: Centrant-nos més en l'educació artística. Com inicieu les propostes d'educació artística? Amb l'ambient com ho feu, proporcioneu material i els nens fan

E5: Sí, per exemple aquí de vegades poso anilines que els encanta treballar amb això. I com que ja havien fet molts dibuixos lliures d'anilines, vam treballar les cares. Però jo no vaig dir res, i tampoc he ensenyat cares d'artistes perquè no és el que els surt espontàniament. Perquè penso que no hi ha d'haver mostres de ningú fins a determinada edat, potser al Land Art dels grans sí. Llavors vaig comprar uns miralls petits i es miraven les cares, i és clar, quan s'estan mirant ja no volen fer una careta estètica. (li ensenya les fundes del cd). I jo no dic res, ho poso i ells van venint i qui vol ho fa. I jo deia “doncs ara si voleu dibuixar el cos podeu dibuixar el cos”.

C: Llavors feu propostes obertes totalment i algunes amb algun objectiu.

E5: Algun nen o nena m'ha dit, jo només vull fer la meva cara.

I un altre dia vam voler fer unes targetes per unes mestres que s'incorporaven a l'escola després de donar a llum, i llavors si ets oberta et van venint les idees.

I ara provaré de fer unes coses amb caps de iogurts perquè poques vegades treballa amb volum i és *xulo* treballar amb volum.

Per exemple amb les anilines sí que vaig introduint alguna tècnica, però és clar jo no he explicat res, si que he retallat els papers de diari i ells han fet. I quan comença un els altres continuen. I per exemple posaven molta aigua i jo deia “tanta aigua no que es molt finet el full”, sí que vas dient coses.

C: I després exposeu els treballs?

E5: No exposem gaire els treballs. No exposem els dibuixos perquè no hi hagi comparacions, per exemple d'aquests que fan els esquemes corporals encara tant primitius, clar de vegades enlloc de motivar-se diuen "a mi no em sortirà com aquest". Per exemple això sí que ha sigut més dirigit però sinó poso les ceres toves, les ceres dures, el fang... clar si jo em pogués dedicar a estar més pels grupets però com que és un constant (d'anades i vingudes). I de vegades és que estan molt motivats, han fet això i diuen "ara vull pintar" o "ara vull fer fang", i jo els dic "mira quan veniu a art heu de pensar molt bé què voleu fer perquè tot no ho podeu fer en un matí", de vegades jo dic "l'escola de la immediatesa" perquè els infants han d'aprendre a esperar-se, a tenir paciència i a valorar que fer una cosa de vegades triges i queda millor. També hi ha escoles que un dia fan la "marieta de fang" i tots els nens fan la mateix marieta, de la mateixa mida que sembla que les hagi fet totes la mestra. Llavors què primem? Doncs l'expressió espontània.

C: I per exemple, en el cas del fang, només és experimentació o hi ha d'haver un resultat de vegades?

E5: De fet, nosaltres valorem més el procés que el resultat i moltes vegades els diem que el fang és la plastilina que si potser un dia veus que t'ho has passat molt bé però que no t'agrada el que t'ha sortit, pots fer una boleta, el fang es guarda i l'endemà ja faràs una altra cosa. Però s'ho volen emportar tot, i de vegades són coses molt poc elaborades perquè jo no tinc temps, perquè tenim aquí els estris de fang però jo no tinc temps ensenyant a pulir o a fer la barbotina, a dir això t'ha de quedar fines. Aquests petits és molt d'experimentar.

De fet ara hi ha un corrent que es diu "educación creadora". Hi ha el pedagog Steiner, i la educación creadora consisteix en què els infants fan, per exemple, fang adults i nens i mai guarden res. Hi ha el profe, que es diu Castro, que fa aquests tallers de la "educación creadora" i és clar, fan fang pe'ro només per expressar-te i mai no guarden res. Aquest senyor va fer una xerrada l'any passat sobre creativitat i deia que mai s'han d'exposar els dibuixos, llavors què els artistes i les exposicions i les fires d'art? Deia que l'art és una cosa introspectiva i que surt de dins i que no l'interessa a ningú. Llavors les mares d'aquí deien "llavors quan el meu fill porta un dibuix no el puc penjar a la paret" i el noi deia "no, no millor que no, una carpeta per guardar-ho". Vull dir que és clar, jo no crec que hagi de ser així.

Per exemple l'any passat va venir una noia de voluntariat i li van dir que no dibuixés res al nens i ella tot el dia feia dibuixos de princeses i fades, i és clar ella marcava un model. I a mi m'agrada molt dibuixar però mai els dibuixos res.

C: per tant no doneu models.

E5: Per exemple, jo vaig fer aquella torre Agbar perquè tenia aquelles peces. I quan vaig arribar a l'escola hi havia ambients on hi havia decoració i ambients en què no hi havia i en el meu no hi havia res. I vaig dir "Ai mira vaig a fer una Torre Agbar", i també vaig fer aquesta Sagrada Família amb roba. I la mestra de construccions va dir "jo ho trauré". Però poso quatre coses, el que no em semblava er aposar làmines grans d'art perquè crec que no cal, són nens molt petits, ja tindran temps. El que sí que és bo és que des de les escoles anem als museus, ens vinculem amb l'entorn perquè ara tenim aquí el museu del disseny tot i que les exposicions són massa abstractes. Però ens hem de vincular i hem d'anar a visitar l'entorn perquè l'escola no pot viure tancada.

A la meva última escola jo estava a Vallcarca i va nevar, llavors directriu del "Consorti d'Educació: que no surti ningú al pati perquè cauen arbres", i entenc que escoles amb molts arbres ho facin, però escolen enmig de la ciutat... jo vaig dir "jo desafio" perquè no hi havia cap perill i vam sortir a tocar la neu i a dibuixar-ho. Jo tenia una companya que ella va fer la fitxa que tocava aquell dia i jo li deia "va dona, que qui sap quan tornarà a nevar a Barcelona, que a Barcelona no neva gairebé mai". Vull dir que penso que l'escola educa per la vida i has d'estar molt obert al que passi i si passa una cosa l'has d'entomar. De vegades ens pregunten "que treballeu els sentiments a l'escola?, els llibres de dol?" Bé doncs potser no cal però si es mor algú llavors sí que s'ha de parlar, fins on ells arribin i fins on et demanin. L'escola ha d'anar en paral·lel a la vida, podem ser activistes i una mica rebels però no tancar-los.

Per exemple, fa uns quants dies vaig fer una amanida a l'hort i els de 1er i 2on havien marxat d'excursió, de grans només quedaven els de 3er, i vam collir a l'hort el que es podia collir enciams, escaroles i cebes. I com que també havien enviat la fruita hi havia pomes i taronges, va collir, van anar a rentar, van pelar la fruita i jo vaig agafar uns quants ganivets de la cuina, i ens faltaven ganivets i les nenes de 3er em van dir "podem anar a la cuina a agafar ganivets?" i jo vaig dir "I tant!" i van tornar amb ganivets de serreta. I vaig dir "vigileu que amb aquests us podeu fer mal, que els feu servir a casa vostra?" I és clar, em miren i diuen "Home, és clar". I és important documentar aquests

petits moments. Però és clar, aquests *nanos* en aquella estona van estar fent llengua, mates, acollir nens petits... I això són reptes.

I ara hem sabut d'una iniciativa d'unes impremtes que t'agermanes amb una impremta i et donen material sobrant. I ara ens han dit que sí, i ens van dir que hem d'avisar amb 48h hores i ens donaran allò que tenen. I és material molt bo d'impremta.

I pel que fa a la programació sí que faig una programació setmanal, però me l'acostumo a saltar, és que és allò que dèiem dels artistes que pintaven fora de la ratlla, això és matar i avortar la creació.

C: I feu algun tipus de propostes interdisciplinars d'art, per exemple amb música?

E5: Sí, ho intentem. De vegades no són molt elaborades. Però la mestra de música és de mentalitat molt oberta, ella treballa molt la dansa. L'altre dia vam anar a veure un espectacle de dansa, potser una mica massa llarg. Es deia "Almazuela".

Ho intentem fer, per exemple quan fem el teatre ens fem les disfresses nosaltres. Per exemple, l'altre dia amb "Els músics de Bremen", doncs hi ha el gall i una mestra em va demanar una cua de gall i vam fer una disfressa molt espectacular.

Per exemple la música sí que és una activitat dirigida que té un començament i un final, perquè si ho féssim com un ambient acabarien fent soroll. Hi ha un inici, una motivació, una relaxació.

Valorem molt les aportacions dels pares i tenim la sort que hi ha molts pares músics a l'escola. També tenim molt pares del món del teatre, ballarins... I els convidem molt a venir. Llavors moltes vegades han vingut a fer coses lliurement i altres que els ho demana la mestra de música. Per exemple tenim molts pares d'Argentins que són músics i moltes vegades venen, o pares que toquen música clàssica o mares que ballen.

C: I contacte directe amb artistes a banda dels pares?

E5: Sí que s'han convidat artistes. Per exemple des del començament hi ha hagut un vincle molt fort amb Frato i ha vingut moltes vegades. En Frato és més popular a Catalunya que a Itàlia perquè des del començament va fer un vincle amb Rosa Sensat i la revista Guix. Des del començament va fer estades aquí i anava dibuixant. I abans de venir jo també dos artistes que no he conegut. Ara tenim un pare que és il·lustrador de contes, el Jordi Sunyer, i jo el vull convidar al meu ambient. Sempre convidem a artistes que coneguem i pares que la meitat ho són.

I ara volem engegar també una cosa, et sonen les escoles MAGNET?

C: Sí.

E5: Al consorci d'Educació van mirar de rescatar escoles que podien estar en perill de poca matrícula i fer un projecte singular de manera que molta gent de la ciutat tingués ganes d'anar-hi.

(hi ha una escola a Vilassar que hi ha un noi que en sap molt de plàstica)

Al Sagarra van demanar un assessorament d'art a l'escola i després d'això van fer el conveni amb el MACBA i ara són escola magnet associat amb el MACBA.

Llavors aquesta mare, la Gemma París i la Mar Morón, que són mares de l'escola i profes de l'autònoma. Doncs aquestes mares han viscut una experiència a Europa que es diu Room 13, que és una experiència en què les escoles preparen un taller per a un artista. És a dir una aula o ambient en què l'artista hi té la seva residència. Llavors aquests artistes van a aquella escola però no a ensenyar als nens sinó a treballar. No és que ell vagi a fer de profe de plàstica com un entès o un expert que ne sap més, és la convivència de l'artista amb els infants. I aquestes noies ho han proposat al consorci d'educació. I ara ens han vingut a fer dos dies de xerrada perquè podem fer això. Després cada país té la seva casuística perquè en el nostre cas el Departament no pot pagar a un artista i deien que buscarien algun alumne o bé de la Massana o bé de la Llotja i li proposarien si vol venir.

I el Lluís Vallvé diu això, els mestres han d'intentar no posar-se barreres.

A l'escola també tenim el taller de "fer i desfer" que és com un taller de bricolatge. I és clar, allà no es fan com aquí caretes. Qui vol fa una espassa, qui vol fa un arc...

Després hi ha un altre ambient dels grans que es diu "Disseny i arquitectura" que això també és art. I també hi ha un altre ambient que és el de "gaudim" on hi ha una part de cosir, una part tèxtil.

C: Com a tancament... "arte para todos no para que todo el mundo se convierta en artista sinó para que nadie sea su esclavo".

E5: Jo penso que perquè siguin artistes no. Tot i que penso que tothom pot ser artista a la seva manera, perquè hi ha qui sap cuinar molt i que té moltes idees de cuina, hi ha qui serà molt bon enginyer, molt bon matemàtic... i tothom ha de tenir aquest punt d'innovar, de crear, de no tenir por d'equivocar-se.

Doncs no, no crec que hagin d'educar perquè tothom sigui artista però sí perquè tinguis una visió creativa a la vida, perquè te'n surts. És com els manetes que a casa poden arreglar una cosa, o són capaços d'un moble transformar-lo perquè tingui un altre ús. És això, els petits problemes de la vida que veus que hi ha gent que ha desenvolupat això en totes les seves facetes i potser hi ha gent que és molt intel·lectual i no que només es queda en la part intel·lectual. Fins i tot els filòsofs i els científics, per exemple el Wagensberg, aquest que era el director del cosmo caixa, aquest senyor lliga l'art i la ciència i diu que no poden estar deslligats.

O també hi ha una altra frase del Malaguzzi que deia allò dels llenguatges dels infants, que els adults tenim el llenguatge escrit, el matemàtic, una mica el musical si és que tens aptituds, l'artístic ens l'han abordat des de petits, perquè és clar, com que et deien com havies de dibuixar i que no et sortissis de la ratlla. Però és que els infants tenen mil llenguatges si mil maneres de comunicar-se.

(ensenya una carpeta amb coses que han fet els nens)

(parla de l'exposició dels dibuixos artistes autistes)

Per exemple aquí fan ratlles, doncs en una altra escola estarien fent la direccionalitat, si ja surt! Vull dir que clar, potser anem molt lents però per exemple la descoberta de la figura humana és un procés lent. És tan bonica la descoberta del cos, només la fas un cop a la teva vida, doncs que no t'ho diguin!

Per exemple, un nen a qui no li agrada dibuixar i ara fa avions, però ell va fer el seu avió i ara està motivadíssim pels avions.

És clar, el producte final potser no és molt bo però experimenten segur.

Als pares també els diem que no els dibuixin gaire quan venen al matí i no coses figuratives, però és clar de vegades...

Per exemple també fem estampació amb rajoles de Barcelona, i això també és molt lliure, jo els ho poso aquí sobre i depenent de com passin la mà o si han posat poca pintura no els surt bé, però mira surt com surt.

Mira i això, aquesta dansa que vam anar a veure l'altre dia, hi havia dues ballarines, i a la tarda els vaig dir "qui vol dibuixar l'espectacle?" i només tres van voler fer-ho. És clar, en una altra escola ho farien tots, i al final si és una imposició se't treuen les ganes de dibuixar.

(segueix ensenyant carpetes).

I la carpeta s'ho emporten a casa a final de setmana però de vegades no hi va.

Clar, jo de vegades preparo coses d'enganxar, però de vegades els nens inclouen altres coses que la mestra no ha pensat i no els puc dir que no.

Mira això són de 'ambient de ciències que la mestra sempre ens posa una cosa a observar, i això són unes posidònies i fem dibuix al natural.

Entrevista a *Experta 6*

Entrevista realitzada per correu a una artista i col·laboradora en diversos programes educatius artístics, així com en formació de professorat. Hi intervenen l'entrevistada (E6) i l'entrevistadora (C).

C: Creus que és important la creativitat a la societat actual?

E6: (pensa), vols dir des del meu punt de vista o si se li dóna?

C: No no, des del teu punt de vista.

E6: Des del meu punt de vista és importantíssim.

C: Per què?

E6: Doncs em sembla que d'alguna manera és essencial que el món en el que vivim es reinventi a sí mateix i per a això fa falta gent creativa que sigui capaç de tenir idees, d'exposar-les, de contrastar-les, de treballar-les en equip i de fet d'intentar millorar el món en el que vivim. Em sembla que és això pel que hauria de servir la creativitat.

C: Per tant, com definiries a una persona creativa?

E6: En té moltíssimes i a mi em sembla que això és una cosa que està com suficientment recollida a moltíssima bibliografia però penso que és una persona flexible, amb capacitat de generar idees molt diferents, de posar-se o d'examinar les coses des de diferents punts de vista, amb capacitat d'empatitzar amb els altres i evidentment de generar noves idees.

C: I pel tema de la creativitat més a dins de l'escola, no sé si tu tens contacte directe amb escoles?

E6: Sí, de fet una part de la meva feina consisteix en fer formació permanent al professorat.

C: Llavors tu creus que a les escoles se li dóna importància a les escoles?

E6: Penso que hi ha moltes diferències entre uns centres i uns altres. Penso que hi ha uns centres que estan absolutament sensibilitzats amb el tema i que hi dediquen esforços i temps i ganes i de tot, i, en canvi, altres que estan molt allunyats del tema. No penso que es pugui parlar en termes generals. Hi ha moltíssima diversitat.

C: Tu creus que el pensament creatiu s'ha de desenvolupar en algunes àrees específiques, com per exemple la d'educació artística?

E6: Jo crec que l'educació artística ho possibilita d'una manera com molt fàcil però s'hauria de desenvolupar a totes les àrees sense dubte.

C: Més concretament en el tema d'educació artística... Com creus que s'hauria d'iniciar una proposta d'educació artística a l'aula?

E6: Com s'hauria d'iniciar dius?

C: Sí, quin és el motor...

E6: La curiositat, les ganes de saber. A partir de la curiositat els infants comencen a desenvolupar tot un procés.

C: creus que haurien de ser propostes obertes o tancades?

E6: Obertes en la mesura que sigui possible perquè també és cert que a la vida real hi ha limitacions que s'han de tenir presents.

C: Creus que haurien de ser propostes interdisciplinars?

E6: Sí, sense dubte que es relacionin diverses àrees de coneixement.

C: Creus que és important que hi hagi contacte amb produccions artístiques locals o produccions artístiques directes, com portar artistes a l'escola o...?

E6: Sí, sí, sí, sense dubte jo en penso que com a referent artístic que és expressar les idees sobre el món, és important que els *nanos* tinguin contacte amb obres d'art i no només locals. El que passa és que igual les escoles rurals tenen possibilitat de visitar unes coses i no unes altres. T'has d'adaptar al que es pugui però que l'experiència directa, no mitjançant reproduccions o mitjans digitals, etc, etc. hauria de ser inaudita.

C: Creus que hauria d'haver un resultat concret?

E6: No, em sembla que l'interès s'ha de centrar en el procés.

C: quina relació han de tenir amb els artistes o obres d'art, ho han d'agafar com a model o...?

E6: No, ho sigui, de referent jo sempre faig la mateixa reflexió als mestres. És impensable que els nens escriguin textos si abans no se'ls ha proporcionat models de referència. Passa el mateix amb el terreny artístic. Si se'ls demana als nens que treballin artísticament, el lògic és mostrar-los abans tot tipus de manifestacions artístiques. I no em limitaria a un tipus d'art o a un altre, penso que també s'han de tenir presents les preferències dels mestres en el sentit que allò que a tu t'agrada és més capaç de transmetre emoció, entusiasme, etc. Per tant també el tema deixa marge de llibertat a què el mestre estimuli els alumnes des de molts àmbits diferents.

És que de vegades el professorat demana una llista d'artistes recomanats, doncs no, recomanats són tots. Jo que treballo bàsicament amb art contemporani, doncs l'art contemporani és contemporani igual que els nens. Malgrat algú pugui pensar que no és adequat doncs a mi sí m'ho sembla, però igual m'ho sembla que vegin impressionisme com tot tipus de coses, m'explico?

C: Sí.

E6: La qüestió és estar obert a quants més estímuls millor.

C: Tu creus que l'educació artística és una àmbit en què es pot desenvolupar el pensament creatiu?

E6: Sí, jo crec que és un àmbit privilegiat, que dóna més oportunitats fins i tot. El que passa és que de vegades la gent es pensa que només és en aquesta àrea quan és possible i jo amb això no hi estic d'acord. És un àmbit privilegiat però en les altres també s'hi pot fer.

C: Que penses de la frase que parlant de la societat diu "arte para todos no para que todo el mundo se convierta ne artista sino para que nadie sea su esclavo".

M: Sí, evidentment. No tothom es converteix en artista però és un llenguatge que allibera i que ajuda a tothom a expressar-se per tant va bé conèixer-ho.

C: Doncs fins aquí, moltes gràcies.

E6: Doncs m'agradaria afegir una cosa.

C: I tant, les que vulguis!

E6: Una altra cosa que em sembla molt important en tot aquest tema és la formació del professorat. Jo que m'hi dedico ho vull recalcar. Doncs em sembla que en aquest sentit la Universitat ha de fer molta feina. Penso que hi ha mancances i que és una qüestió que no s'entén prou bé i que té una importància molt més enllà de la que se li dona. Cal que els mestres siguin més competents per impulsar més la creativitat i el respecte cap als seus alumnes i en això estic.

C: Tu creus que haurien de ser especialistes?

E6: Sí, però si consultes bibliografia veuràs que és un tema històric que es va perdre en el seu moment. Fa molts anys es va intentar que hi hagués un especialista de plàstica o com es digués la matèria en aquell moment i no es va aconseguir. Es va reconèixer l'especialista de música, el d'educació física i sempre s'ha dit que va ser perdre una oportunitat i que no hi ha perspectives que això canviï o s'aconsegueixi, però si n'hi hagués doncs molt millor, igual que hi ha especialistes d'altres matèries. Això és evidenciar una mica la importància que se li ha volgut donar a l'àrea, que sembla que tothom la pugui fer.

C: Moltes gràcies per l'entrevista.

Entrevista a *Experta 7*

Entrevista a una professora d'una Universitat privada de Barcelona de l'àrea d'educació visual i plàstica. Hi intervenen l'entrevistada (E7) i l'entrevistadora (C).

C: El meu tema és educació artística i pensament creatiu. Educació artística i creativitat tot i que he volgut concretar més en el pensament creatiu per donar èmfasi als aspectes cognitius que potencia l'educació artística. Perquè de vegades es parla dels beneficis a nivell d'expressió, experimentació, manipulació... però jo he volgut investigar un dels beneficis a nivell cognitiu com és el desenvolupament del pensament creatiu.

C: La primera part de l'entrevista és més de creativitat i pensament creatiu i la segona se centra més en educació artística.

C: Creus que és important la creativitat per a la societat actual?

E7: Jo la considero bàsica, no important sinó bàsica. Sense creativitat una societat no és una societat. Fins i tot els primitius...no? vull dir, tothom ha necessitat expressar, ja des de tot el llarg de la història.

C: I com definiries a una persona creativa?

E7: una persona amb una capacitat d'adaptar-se a les situacions, amb recursos, una persona que tingui molts recursos. Amb unes ganes de conèixer sempre, de mirar, d'investigar. Una persona viva, amb moltes ganes de viure.

C: I per la teva experiència, tu creus que a les escoles es dona importància a la creativitat?

E7: Poca, molt poca. Molt poca. I el que comentàvem abans, la part manual la gent la té molt més clara, la part creativa no.

C: I com creus que es pot desenvolupar el pensament creatiu a l'escola? S'ha de fer en unes àrees específiques o pot ser en general?

E7: Nono, jo considero que pot ser en general, és qüestió de tenir-ho clar. Què és la part creativa, què és una persona creativa, què volem en una societat creativa, llavors a partir d'aquí pots crear amb qualsevol cosa. Vull dir que no és específicament dins de l'àrea d'educació visual i plàstica, al contrari, jo més aviat diria que caldria fusionar les àrees. No hi hauria d'haver un lloc específic, sinó tot hauria de ser i formar part d'aquesta creació i d'aquest pensament creatiu.

C: I com relacionaries els conceptes d'educació artística i pensament creatiu?

E7: Potser caldria definir què és cadascuna de les coses però...

C: És clar, com ho definiries llavors.

E7: Jo el que diria és que van molt lligats evidentment, perquè tu m'estàs dient "pensament creatiu i educació artística". Eeeeh, a on comença l'un i on acaba l'altre? I... jo penso que podrien ser la mateixa cosa. És a dir, un pensament creatiu portarà a una educació artística... i tota educació artística ben entesa i ben portada ens arribarà a un pensament creatiu. Vull dir que van de bracet, van ben bé de bracet tots dos.

C: I, centrant-nos més en educació artística. Com creus que s'haurien d'iniciar les propostes d'educació artística? O quin hauria de ser el motor?

E7: El motor és la vida, és a dir a partir de qualsevol cosa, és a dir, a partir d'una pedra, d'un pensament, d'una mirada, una olor... perquè a més a més hi entra tot. O una olor, o un so, o un color... una emoció... pots a partir d'aquí desenvolupar tot un procés creatiu i una història i muntar-te el que tu vulguis. A partir de qualsevol cosa, no calen grans coses, una paraula vull dir, qualsevol cosa ens pot servir d'element motivador.

C: Justament al Puig d'Esparreguera aquest any estan fent la paraula incertesa i a partir d'aquí estan tirant tots...

E7: Sí, és allò de “si plantéssim una pedra sortiria una muntanya?”, estan fent aquest tema em sembla. És clar, sempre hi ha la incertesa aquesta de dir: tot pot arribar a ser creatiu? Depèn, però en principi tot pot arribar a ser creatiu, depèn de com ho enfoquis, depèn de com ho visquis. Perquè un pot viure-ho d'una manera i un altre ho pot viure d'una altra. Una mateixa proposta una persona la pot viure d'una manera molt creativa i una altra pot ser... No? Vull dir que també depèn molt de les vivències de cadascú, per tant per això s'ha de treballar des de molt petits, s'ha de començar molt aviat, perquè és una manera també de desenvolupar el cap, la ment.

C: I creus que haurien de ser propostes obertes o tancades?

E7: Obert, per anar generant. De tota manera, alguna vegada m'he pogut trobar que amb una proposta tancada la persona creativa *buuuu* (fa gestos amb les mans) la fa bullir. I és tancada la proposta, vull dir “et faig fer això” i és capaç de fer-la bullir aquella proposta, però també depèn de la persona. En principi et dic que ha de ser oberta eh, però de vegades una cosa tancada hi ha persones que també “si et donen un minut, què fas amb un minut?”, i hi ha persones que amb un minut són incapaces de fer res, i en canvi una persona amb un minut pot fer molta cosa, i t'he dit un minut només. I amb un minut pots arribar a fer moltes coses. I potser hi ha persones que diuen no, jo necessito el meu temps. Però d'entrada et diria oberta.

C: I quin creus que hauria de ser el contacte amb artistes i amb obres d'art, com s'hauria d'introduir, hauria de ser contacte directe?

E7: Estem parlant de les escoles no?

C: Jo penso que està molt bé que els *nanos* puguin veure obres d'art, puguin veure artistes en directe, però si això no és possible, però si això no fos possible que poguéssim tenir els artistes en vida allà també els hi podem obrir el cap sense els artistes en directe. Mirant coses. El que es tracta és mirar coses diferents, que és el que es tracta, obrir el cap, la ment, obrir aquesta visió. Perquè no sempre un artista davant d'un nano li sabrà comunicar, depèn de les persones, hi ha persones molt comunicatives i saben comunicar molt bé el que ells fan i hi ha persones que no, que justament busquen la seva font d'expressió a través d'altres camins i llavors jo m'he trobat artistes fantàstics a

les classes i d'altres que no saben què és un nano, per dir-ho d'alguna manera, no es poden imaginar no? I llavors el nano tampoc ho entén i diu com és possible.

C: I amb les obres d'art, el fet que tinguin referents, creus que s'haurien de donar o no? Com s'haurien de donar?

E7: Això s'han de saber donar. Jo penso que s'han de saber donar, perquè és clar, és allò de dir, un esquema... alerta! Aquell senyor ha arribat aquí a través de tot un procés i t'ha arribat a fer aquesta taca. Llavors alerta, el teu procés no té perquè ser el mateix que ha fet el senyor Miró fins arribar a fer aquelles taques vale? Per tant, a mi ja se'm posen els cabells de punta quan veig que a les escoles treballen amb Miró, i els hi farem fer taques als nens... no! És que el senyor Miró per arribar a allà va passar tot un procés de vida, i totes unes experiències i cadascú té el seu procés. Aquells senyor ha fet això, l'altre ha fet això, l'altre ha fet això, i tu què fas? I jo fins i tot moltes vegades m'he trobat amb classes que no he donat referents, he fet la proposta absolutament oberta amb molts recursos evidentment i després he dit, i això que heu fet vosaltres hi ha gent que ha fet això, hi ha gent que ha fet això, hi ha gent que ha fet això... I m'he trobat alguna vegada algun nano que ha dit "ooh! Aquest s'ha copiat de nosaltres". Perquè han arribat de vegades a camins similars o poden associar-ho. "Aquest ha fet igual que jo". Vull dir que depèn.

C: Creus que és més important el procés o el resultat, o creus que ha d'haver-hi sempre resultat o...

E7: No, a mi el resultat si hi és fantàstic, però no sempre el resultat és el reflex del procés, el procés és molt important. És molt important. Si el resultat surt fantàstic, fantàstic. Però de vegades el procés ha sigut importantíssim. Per això penso que és molt important educar en el procés i ser molt conscients del procés. I... fins i tot fer conscient al nano del seu procés, perquè moltes vegades és un error de l'educació arribar a alguna cosa concreta. I potser estem estudiant per ser mestres i potser no ets mestra a la vida, seràs una altra cosa i tu has estudiat per ser mestra, i potser després fas una altra cosa, i t'ha servit fer aquest procés, t'ha servit això, i potser doncs gràcies a haver fet això doncs seràs una fantàstica actriu o un fantàstic no sé què. Per tant penso que és important.

Però que és important de vegades un resultat, bueno... si surt una cosa fantàstica doncs sí, i de vegades estàs treballant perquè et surti i és clar de vegades hi ha una frustració

quan dius és que no m'ha sortit res... no? i llavors és educar per entendre aquest procés de dir “bueno avui no t'ha sortit res però valora què hem après, i valora els processos” i això és una feina nostra, com a mestres, de saber valorar i de fer conscient al nano de tot el procés.

C: I com ho faries perquè siguin conscients del procés? A partir de documentació o a partir de...

E7: No ho sé, per exemple jo sempre dic que no s'estripi cap paper. I ara estem fent els treballs de tercer, i uns estan guixant amb un dibuix en un racó i això és important. I t'hauràs equivocat moltes vegades i has pensat, i apuntat tots els pensaments que tinguis perquè és important això. I vas anar pel carrer i se't va ocórrer una idea quan vas veure allò que brillava, “o bueno però...”, és important! Perquè si no haguessis vist allò que brillava no se t'hauria acudit això altre. Per tant, apuntem-ho, fem-ho, aquesta ratlla, aquesta taca, aquest dibuix, aquesta fotografia, aquesta frase, aquesta olor...

C: Clar perquè és en aquest moment en què s'està donant la creació, el pensament creatiu és en aquest moment.

E7: Clar, clar clar. I va ser l'entrada en aquella casa que feia l'olor de cafè i llavors és quan se'm va acudir perquè vaig fer una associació, perquè estem fent associacions moltes vegades. O allò se't dispara a una altra cosa, o se't dispara una imatge a partir d'una olor, veus una imatge, aquella imatge a una frase, la frase a una situació, pam, pam pam... lliga-ho tot! Llavors, hem de ser conscients de tot això que ens passa, que el cap fa aquests salts i aquests salts són importants. I aquests salts són importants per entendre coses i per arribar a coses. Som uns grans censoradors del nostre pensament, no l'hem de censurar, no ens hem de censurar tant. Tot ens pot arribar a servir, pe'ro som els mestres els qui censurem moltes vegades. Pots agafar papers petits, papers grossos, papers llargs, prims, és igual, tot pot servir, després ja ho anirem polint. I cal després polir-ho si convé. Val, això han estat idees i després d'això què? Què busquem? Cap a on vaig? Què vull dir? Doncs vinga va hem arribat. Però quan veus tot situat llavors pots dir “va”, però si no t'ho situes tot, si no et deixes, si tu et vas censurant no t'ho veus tot.

C: De vegades ho fem molts amb els nens, que censurem, i llavors...

E7: Clar, clar. El que passa és que de vegades està bé fer el que jo dic “normes de joc”, per exemple “avui no podem esborrar”, perquè si m'equivoco busquem una solució. O

“avui sí, avui podrem esborrar tot el que volguem”. I ja ho saben, i ells t’ho diuen moltes vegades. “avui no recordo com té les orelles un gos, puc mirar-ho?”, “mira-ho, mira que hi ha molts tipus d’orelles diferents, no hi ha una manera d’orelles de gos”. Però de vegades “com les recordes tu?, quin gos recordes tu?, què recordes? Com era aquell gos? Doncs fes la orel·la que recordes”. Depèn del que t’interessi en aquell moment.

C: I per acabar, “Arte para todos no para que todo el mundo se convierta en artista sino para que nadie sea su esclavo”.

E7: Sí, sí.

C: És a dir, tu creus que l’educació artística pot anar més enllà de què els infants siguin pintors, escultors...

E7: Va molt més enllà. A mi m’és igual que després... a mi m’és igual, jo no pretenc fer artistes, pretenc fer persones que disfrutin i que siguin felices. I penso que si ets capaç de crear, ets capaç de buscar-te el camí, ets capaç...seràs més feliç. I el que busquem és això en definitiva. I expressant-nos i buscant camins un és molt més feliç que si li donen tot fet. Si t’ho donen tot fet no fas res i has de fer-te tu la teva vida, i saber trobar-te amb les coses que et trobes com vas manipulant i per on vas caminant. Penso que sí que és això.

I jo m’he trobat molts pares de “no, no, no s’han dedicat a res d’això, però quan tenen un moment o se’n recorden de no sé què, o fan no sé quantos” i dius bueno, ja està, m’és igual, més igual que sigui un metge o que sigui un no sé què, m’és igual. Això queda dins.